

Devlet Başkanlarının Cezai Sorumlulukları ve Moğolistan'daki Durum

Criminal Responsibility of Heads of State and the Situation in Mongolia

ÖZET

Bu çalışma, devlet başkanının cezai sorumluluğu kavramını teorik, anayasal ve ceza hukuku perspektiflerinden bütüncül bir yaklaşımla ele almakta, parlamenter ve başkanlık sistemlerinde bu sorumluluğun uygulama biçimlerini karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Araştırmanın temel amacı, Moğolistan'da devlet başkanı (Cumhurbaşkanı) düzeyindeki cezai sorumluluğu, 1992 Anayasası'nın 35. maddesinde öngörülen sorumluluk mekanizmaları ve 36. maddesinde düzenlenen dokunulmazlık hükümleri çerçevesinde tanımlamak ve incelemektir. Araştırma kapsamında, devlet başkanının dokunulmazlığının kapsamı *ratione personae* ve *ratione materiae* ilkeleri açısından ayırt edilerek, görevle ilgili suçlar ile kişisel suçlardan doğan sorumluluk türleri, bu süreçlerdeki ceza muhakemesi usullerinin özellikleri ve özellikle azil (impeachment) benzeri özel prosedürler ayrıntılı olarak analiz edilmiştir. Ayrıca, bu süreçlerde karşılaşılan yasal düzenleme çelişkileri, kurumsal zayıflıklar ve uygulamadaki zorluklar somut örnekler ve vaka çalışmaları ışığında çözümlenmiştir. Bunun yanı sıra çalışma, ulusal anayasa hukuku ile hukuk sistemi gelişmiş bazı ülkelerde devlet başkanının sorumluluğuna ilişkin ceza hukuku doktrinleri arasındaki ilişki ve etkileşime odaklanmaktadır. Bu bağlamda, Moğolistan Cumhurbaşkanı'nın sorumluluğunun ulusal düzeyde nasıl düzenlendiği ile devlet başkanının dokunulmazlık ilkesi arasındaki gerilimin teorik ve pratik düzeyde incelenmesi, araştırmanın özgün yönünü oluşturmaktadır. Nitel araştırma yöntemine dayalı olarak yürütülen bu çalışmada, belge incelemesi, karşılaştırmalı hukuk yöntemi ve vaka analizi teknikleri bir arada kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, Moğolistan'ın parlamenter sisteminde devlet başkanının cezai sorumluluğu meselesinin daha net ve sistematik bir şekilde anlaşılmasına destek sunmanın yanı sıra, ulusal hukuk bilimine katkıda bulunmayı, dokunulmazlık ve sorumluluk konularında farkındalık yaratmayı ve hem teorik hem de pratik açıdan önem taşıyan yeni öneri ve sonuçlar sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Devlet başkanı, cezai sorumluluk, devlet başkanının sorumluluğu, Moğolistan, dokunulmazlık.

ABSTRACT

This study examines the concept of the criminal responsibility of the head of state from a holistic perspective encompassing theoretical, constitutional, and criminal law dimensions, and comparatively analyzes its implementation in parliamentary and presidential systems. The primary objective of the research is to define and examine the criminal responsibility of the head of state (President) in Mongolia within the framework of the responsibility mechanisms stipulated in Article 35 and the immunity provisions regulated in Article 36 of the 1992 Constitution. Within the scope of the research, the extent of the head of state's immunity is distinguished on the basis of the principles of *ratione personae* and *ratione materiae*. Furthermore, the types of responsibility arising from official and personal crimes, the characteristics of criminal procedure in these processes, and, in particular, special procedures similar to impeachment are analyzed in detail. Additionally, contradictions in legal regulations, institutional weaknesses, and practical challenges encountered in these processes are examined in light of concrete examples and case studies. Furthermore, this study examines the relationship and interaction between national constitutional law and criminal law doctrines in select countries with developed legal systems concerning the responsibility of heads of state. In this context, it offers an original contribution through a theoretical and practical analysis of the legal tension between the domestic regulation of the President of Mongolia's responsibility and the principle of head of state immunity. This study, based on qualitative research methods, employs document analysis, comparative legal methods, and case analysis techniques. The findings aim to support a clearer and more systematic understanding of the issue of the criminal responsibility of the head of state in Mongolia's parliamentary system, while also contributing to national legal scholarship, enhancing understanding of immunity and responsibility, and presenting new proposals and conclusions of both theoretical and practical importance.

Keywords: Head of state, criminal responsibility, responsibility of the head of state, Mongolia, immunity.

GİRİŞ

Devlet işlerini yönlendirme ve yürütme yetkisine sahip kamu görevlilerinin sorumluluğu, çağdaş demokratik rejimlerin temel unsurlarından biridir. Philippe Houillon'un ifadesiyle, "Günümüzde sorumluluk sorunu, kurumlar ile toplum arasındaki ilişkinin alfa ve omegası haline gelmiştir. Genel ortam, sorumluların araştırılmasını teşvik etmekte, bu arayış hem şeffaflığın bir gereği hem de adaletin bir sonucudur" (Houillon, 2006).

Demokratik hukuk devleti anlayışına göre hiç kimse hukukun üstünde bir konumda bulunamaz. Bu ilke çerçevesinde, devlet başkanı ve diğer yüksek yetkili kamu görevlilerinin sahip oldukları geniş yetkileri kullanırken

Enkhtuvshin Nergui¹

How to Cite This Article
Nergui, E. (2026). Devlet Başkanlarının Cezai Sorumlulukları ve Moğolistan'daki Durum. *International Academic Social Resources Journal*, 11(3), 304-322. (e-ISSN: 2636-7637). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21195752>

Arrival: 19 April 2026
Published: 30 June 2026

Academic Social Resources Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Türkiye. ORCID: 0009-0000-3224-6353

mutlak bir muafiyet içinde olmaları kabul edilemez. Dolayısıyla, kamu gücünün en üst düzeyde kullanıldığı makam olan devlet başkanının sorumluluğunun nasıl düzenlendiğini incelemek büyük önem taşımaktadır.

Devlet başkanlarının yetki ve sorumlulukları, ülkenin yönetim biçimine göre önemli farklılıklar gösterir. Genel olarak devlet başkanının sorumluluğu hukuki, cezai ve siyasi sorumluluk olmak üzere üç ana başlık altında ele alınmaktadır. Yönetim sisteminin niteliğine bağlı olarak bu sorumlulukların kapsamı genişleyebilmekte veya daralabilmektedir.

Tarih boyunca devletlerin egemenlik yapıları ve yönetim biçimleri sürekli değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Her yeni yönetim modeli, kendine özgü özellikler taşıyan devlet başkanı sorumluluğu anlayışını da beraberinde getirmiştir. Devlet başkanının yanılmaz bir aktör olmadığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, farklı hükümet sistemlerinde ona tanınan yetkiler ile bu yetkilerin doğurduğu sorumluluklar özel bir dikkat gerektirmektedir.

Bu çalışmada, konunun daha iyi anlaşılması amacıyla öncelikle “devlet başkanı” kavramı tanımlanmakta ve sorumluluk açısından önem taşıyan monarşi ile cumhuriyet rejimlerindeki devlet başkanlığı incelenmektedir. Ardından hukuki sorumluluk ele alınmakta, özellikle cezai sorumlulukla yakından ilişkili olan siyasi sorumluluk kavramı ile cezai sorumluluk arasındaki karşılıklı etkileşim detaylı biçimde analiz edilmektedir. Bu kavramlar İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri’nde tarihsel süreçte farklı olaylar neticesinde anayasal nitelik kazanmıştır. Devlet iktidarının sınırlandırılması ve devlet başkanının sorumluluklarının belirlenmesinde ortaya çıkan bu modeller, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Temel kavramların ortaya konulmasının ardından, Moğolistan’da devlet başkanının cezai sorumluluğunun tarihsel dönemlerde ve anayasa ile diğer ilgili yasalarda nasıl düzenlendiği ve uygulandığı incelenmektedir.

DEVLET BAŞKANINA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR VE SORUMLULUK KAVRAMI

Cumhuriyetle yönetilen ülkelerde devlet başkanı genellikle “cumhurbaşkanı” olarak adlandırılırken, monarşiyle yönetilen ülkelerde bu görevdeki kişiler kral, kraliçe, sultan, emir, prens, prenses gibi unvanlarla anılmaktadır. Öte yandan, ulusalcı (nasyonal) rejimle yönetilen ülkelerde devlet başkanı “lider”, “büyük lider” gibi farklı unvanlarla adlandırılırsa da, genel anlamda hepsi “devlet başkanı” ortak paydasında kesişen benzer bir özellik taşır (Лүндэндорж, 2020: 146).

Öncelikle ifade etmek gerekir ki devlet başkanlığı ve devlet başkanı kavramları ayrı iki kavramlardır. Devlet başkanlığı, devlet içerisinde tüzel kişiliği yahut bir makamı ifade ederken devlet başkanı, bu makamı işgal eden gerçek kişiyi ifade eder (Keskinsoy, 2012: 7). Devlet başkanı, egemen bir devletin en üst düzeydeki temsilcisidir ve bazı durumlarda hükümet başkanı olabilir ya da bu görevi üstlenmeyebilir. Devlet başkanının temel görevi temsili nitelik taşır, ülkenin iç ve dış alandaki birliğini ve bütünlüğünü simgesel olarak ifade eden faaliyetleri yerine getirir.

Eğer devlet başkanı hükümet başkanlığı görevini de üstlenmiyorsa, siyasi partilerden bağımsız görünmeye ve ulusun ortak çıkarlarını temsil etmeye çalışır. Bu tür bir devlet başkanı, tahtı miras yolu ile devralmış bir kral ya da prens olabilir ve bu sistem günümüzde yaklaşık 30 ülkede uygulanmaktadır. Ya da böyle bir devlet başkanı, yasama organı tarafından “kıdemli devlet adamları” arasından dolaylı olarak seçilen bir cumhurbaşkanı da olabilir. Bazı Avrupa ülkelerinde devlet başkanı, siyasi süreç geçici olarak çıkmaza girdiğinde belirli yetkileri kullanma imkanına sahiptir. Örneğin, İtalya’da cumhurbaşkanına, siyasi yolsuzluk ve mafyaya karşı ulusun ortak çıkarlarını koruma görevi verilmiştir. İspanya’da ise Kral Juan Carlos, diktatörlük rejiminden demokrasiye geçiş döneminde önemli bir rol oynamış ve demokratik sistemin yerleşmesinde etkili olmuştur. Birleşik Krallık’ın kralı/kraliçesi, devlet başkanı olarak iki ek role sahiptir. Bu roller, 19. yüzyıldaki Kral ve İmparator (ya da Kraliçe ve İmparatoriçe) figürünün devamı niteliğinde gelişmiştir. Kral, Britanya Milletler Topluluğu’nun başkanıdır ve bu topluluğa üye olan birçok ülke (hem cumhuriyetler hem de kendi monarşisini sürdüren ülkeler) bu statüyü kabul etmektedir. Ayrıca kral, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi bazı Milletler Topluluğu ülkelerinde devlet başkanı olarak kalmaya devam etmektedir. Bu ülkelerde kral sürekli olarak bulunmadığı için, onun adına tören görevlerini yerine getiren bir Genel Vali (Governor-General) atanır (Oxford Reference, 2011).

Bu nedenle, devlet başkanı kavramı, ilgili ülkenin yönetim biçimine ve devlet başkanının yetki düzeyine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Örneğin: monarşi sistemi içerisinde mutlak monarşi mi yoksa anayasal monarşi mi olduğu, kralın yetki sınırları ve sorumlulukları açısından doğrudan etkili olurken, diğer yandan cumhuriyet rejiminde ise parlamenter sistem mi yoksa başkanlık sistemi mi benimsendiğine bağlı olarak devlet başkanının yetki, görev ve sorumlulukları farklı şekillerde ele alınabilir.

Devlet Başkanının Cezai Sorumluluğuyla İlgili Kavramlar

Sorumluluk kavramı: Devlet başkanının sorumluluğunu incelemeyen önce konumuzun özünü oluşturan sorumluluk kavramını genel çerçevede ele almamız ve çeşitlerini incelememizde fayda vardır. Sorumluluk, “Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyet” olarak

tanımlanmaktadır (Bkz. Türk Dil Kurumu, 2025). “Sorumluluk” kavramının etimolojisi, İngilizcede “responsibility”, Fransızca da ise “responsabilité” sözcükleriyle karşılık bulur.

Sorumluluk kavramının tanımları çeşitli şekillerde yapılmıştır. Sorumluluk, “uyulması gereken bir kurala aykırı davranıldığı takdirde bunun hesabının verilmesi” (Aykanat, 2019: 5), “kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyet”; “kişinin yaptığı iş, işlem ya da eylemlerden dolayı hukuk sisteminde karşılaşacağı yükümlülükler.”, “kişinin işlediği fiil sebebiyle kendi vicdanı ve kamu otoritesi karşısında hesap vermesi” (Bolat, 2022: 37) şeklinde değişik şekillerde tanımlanmıştır.

Sorumluluk kavramı, hukukta üç temel alanda ele alınmaktadır, özel hukuk, ceza hukuku ve idare hukuku. Özel hukuk sorumluluğu, kişinin başkasına verdiği zararı tazmin etme yükümlülüğünü ifade eder ve haksız fiil sorumluluğu ile sözleşmesel sorumluluğu kapsar. Ancak sorumluluk yalnızca özel hukukla sınırlı değildir, kişilerin cezai ve idari sorumluluğunun yanı sıra devletlerin sorumluluğu da gündeme gelebilir. Bunlar, ceza hukuku, idare hukuku ve devletler hukuku gibi hukuk dallarının temel sorunlarının bir parçasını oluşturur. Ayrıca sorumluluk, çeşitli kanunlarda ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Örneğin, kusursuz sorumluluk halleri kapsamında, çevreyi kirletenlerin ve çevreye zarar verenlerin neden oldukları zararlardan doğan sorumluluk (Çevre Kanunu), motorlu araçların işletilmesinden doğan sorumluluk (Karayolları Trafik Kanunu) ve sivil hava aracını işletenin sorumluluğu (Türk Sivil Havacılık Kanunu) gibi düzenlemeler buna örnek olarak gösterilebilir (Baysal, 2022). Yukarıda belirtilen düzenlemelerin dışında da birçok hüküm bulunmaktadır. Ancak, zarar, hukuka aykırılık ve uygun illiyet bağı gibi temel unsurlardan herhangi biri eksik olduğu takdirde, kanun hükmüyle bile bir sorumluluk sistemi oluşturulamaz. Bu unsurlardan herhangi birinin eksikliği durumunda özel hukuk sorumluluğundan söz etmek mümkün değildir.

İdari sorumluluk, yürütme ve idari yetkinin kullanıldığı alanda, idari sorumluluk yüklemeye yetkisine sahip görevli tarafından, genel olarak uyulması gereken idari düzenlemelerin ihlali durumunda, kusurlu kişiye mevzuatta öngörülen idari yaptırımların uygulanması yükümlülüğü olarak anlaşılabilir (Durkal, 2019: 160-161). İdari sorumluluğun genel özelliği:

- Hukuka aykırılıkları önlemeye ve bunları ortadan kaldırmaya yönelik bir amaç taşımasıdır.
- Devlet tarafından belirlenen hukuk kurallarının ihlali nedeniyle sorumluluk yüklenir.
- Hukuka aykırılık yapan kişinin hak ve özgürlükleri ile meşru menfaatleri belirli ölçüde sınırlandırılır.

Ceza hukuku sorumluluğu: Ceza sorumluluğu (Criminal liability), suç işleyen bir fiil işlediğinin anlaşılması halinde, bireyleri eylemlerinden veya ihmallerinden sorumlu tutan hukuki bir kavramdır. Cezai sorumluluk, bir sözleşmenin ihlaline veya haksız fiile dayanan hukuki sorumluluktan farklıdır. Bir kişinin cezai açıdan sorumlu sayılabilmesi için kasıtlı veya ihmalkâr bir şekilde hareket etmesi ve dolayısıyla hem bir fiilin hem de iradenin bulunması gerekir (Akbulak, 2024).

Bir kişinin yasa, kural ve gerekliliklere aykırı hareket etmesi, ona sorumluluk yükler. Sorumluluk, kişinin hukuk kurallarına uygun davranma imkânı ve yeteneği olmasına rağmen, bu kurallara aykırı davranışı bilinçli ya da bilinçsiz şekilde gerçekleştirmesi durumunda ortaya çıkan sonuçları ifade eder. Bunlardan da anlaşılacağı üzere, hukuki açıdan sorumluluk kavramı şunu ifade etmektedir. Hukuki sorumluluk çok geniş bir kavram ve bir kişi veya kuruluşun yasa ya da sözleşmeye dayalı olarak belirli yükümlülükleri üstlenmesi ve bu yükümlülüklerini yerine getirmemesi durumunda hukuki yaptırımla karşı karşıya kalmasını ifade eder. Bu, başkalarına verilen zararın tazmin edilmesi, kusurun kabul edilmesi veya kanunlara uygun şekilde cezalandırılma gibi şekillerde ortaya çıkabilir (Cornell Law School, 2021).

Devlet Başkanının Sorumluluğu

Çağdaş demokratik rejimlerde devlet başkanının sorumluluğu genel olarak hukuki, siyasi ve cezai sorumluluk şeklinde üç başlığa ayrılmaktadır (Armağan, 1978: 127). Modern sorumluluk anlayışları ve kavramları oldukça kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve günümüzde de incelenmeye devam etmektedir. Ancak modern dönem öncesinde devlet başkanının sorumluluğunun nasıl ele alındığına araştırmak da önemli bir yere sahiptir.

Siyasal iktidarın sınırlandırılması kavramı, eski çağlardan itibaren filozofların dikkat merkezinde olmuş ve devlet başkanının sorumluluğunu belirlemede önemli bir etken olarak görülmüştür. Tarihsel süreçte ilahi kanunlar, doğal hukuk teorileri ve yazısız kurallar, hem iktidarın meşruiyet kaynağı hem de sınırlandırma ölçütü olarak değerlendirilmiştir. İktidarın sınırlandırılmasına yönelik düşünceler, modern öncesi dönemde hükümdarların, tiranların ve monarşilerin sorgulanması ve sınırlandırılmasında kısmen de olsa etkili olmuştur. Zamanla toplumun birçok kesimi tarafından benimsenen bu teorilerin etkisiyle ortaya çıkan toplumsal hareketler ve devrimler sonucunda oluşan bağlayıcı ve üstün hukukî belgeler, iktidarın sınırlandırılması olgusunu somut dayanaklara bağlamıştır (Soysal, 2017: 10).

Özellikle Fransız İhtilali, Amerikan Devrimi, 1848 yılında Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde çıkan Liberal Devrimler gibi dünya toplumlarının düşüncelerinde önemli etkiler bırakan hareketler neticesinde iktidarı sınırlandırılan yönetimlerin sorumluluğu da tartışılır hale gelmiştir. Geniş yetkilerine rağmen sorumsuz olan monarklar yerini sembolik (yetkisiz) statülerine karşılık sorumsuz yöneticilere bırakmıştır (Bolat, 2022: 13).

Devlet başkanının sorumluluğu meselesi oldukça eski bir konudur ve siyasal düşünceler tarihinde filozoflar, ilk toplumlardan itibaren devlet iktidarının sınırlandırılması gerektiğini ve iktidar sahiplerinin toplumu yönetirken keyfi davranamayacaklarını vurgulamışlardır. Zaman açısından bakıldığında, devlet başkanının sorumluluğu meselesi çok eskiye dayanan bir konudur. Bu nedenle, devlet başkanının sorumluluğu ve devlet başkanının cezai sorumluluğu meselesini modern dönem ve modern öncesi dönem olarak ikiye ayırarak ele almak, konunun daha anlaşılır hale gelmesine yardımcı olabilir.

Devlet Başkanının Sorumluluk Türleri

Sorumluluk kavramı, devlet başkanı ve yasama organı üyeleri açısından hukukî, cezai ve siyasî olmak üzere çok boyutlu bir kapsam içermektedir. Hukuk devleti ilkesi çerçevesinde bu sorumluluk türleri, devlet başkanının yetkilerini sınırlandıran temel bir mekanizma işlevi görmekte olup özellikle cezai sorumluluk ve belirli ölçüde hukukî sorumluluk halleri anayasalarda özel olarak düzenlenmektedir (Çakmaz, 2018: 119; Kapani, 1968: 167). Devlet erkinin kuvvetler ayrılığına dayanan yönetim sistemleri olan başkanlık, yarı başkanlık ve parlamenter sistemlerde, ayrıca kuvvetlerin birliğine dayanan meclis hükümeti sisteminde devlet başkanının sorumluluğu, her birinde farklı niteliklerle de olsa, kabul edilmektedir. Öte yandan, kuvvetlerin birliğine dayanan mutlak monarşi, tiranlık ve diktatörlük rejimlerinde ise devlet başkanının sorumluluğundan söz etmenin hiçbir imkânı bulunmadığı yukarıda belirtilmiştir.

Devlet başkanının sorumluluğu, hukukî, cezaî ve siyasî boyutlara sahip olmakla birlikte, bu sorumluluk türlerini doğuran eylemlerin sınırları her zaman kesin çizgilerle belirlenmiş değildir. Tek bir işlem sonucunda yalnızca hukukî bir netice ortaya çıkabileceği gibi, aynı eylemle hukukî, cezaî ve siyasî sorumluluk halleri eş zamanlı (kümülatif) olarak da gerçekleşebilir. Hukukî ve cezaî sorumluluk halleri kanunla (pozitif hukukla) düzenlenmişken, siyasî sorumluluk halleri her somut olay nezdinde ayrıca değerlendirilmektedir (Bilge, 1956: 28).

Devlet başkanının sorumluluğu başlangıçta anayasalarda siyasî açıdan yer almış, daha sonra cezaî sorumluluk eklenmiştir. Hukukî sorumluluk ise, devlet başkanının sıradan vatandaşlar gibi hukuken sorumlu olması gerektiği düşüncesine dayanmasına rağmen genellikle özel bir düzenlemeye tabi tutulmamıştır. Siyasî sorumluluğa hangi iş ve eylemlerin dahil olacağı önceden kesin olarak belirlenemediği için siyasî sorumluluk, hukukî ve cezaî sorumluluktan farklı özellik göstermektedir (Şahin, 1999: 52). Sorumluluk türleri arasındaki farkı anlayabilmek için hukukî, cezaî ve siyasî sorumluluk konularını ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Siyasî sorumluluğun mahiyeti gereği sınırlarını belirlemek güç iken, hukukî ve cezaî sorumluluğun çerçevesi kanunla belirlendiği için nispeten daha açıktır (Oğuzman & Öz, 2014: 3).

Devlet Başkanlarının Hukukî Sorumluluk

Hukukî sorumluluk, özel hukuk (özellikle medeni hukuk) kapsamında ele alınan bir sorumluluk türüdür. Bu sorumluluk rejimi, disiplin ve ceza sorumluluğundan farklı olarak, ortaya çıkan zararın giderilmesi amacıyla tazminat yükümlülüğü öngörür. Söz konusu yükümlülük, hem kusur sorumluluğu hem de kusursuz sorumluluk (strict liability) hallerinde uygulama alanı bulmaktadır (Eren, 2011: 550-557). Haksız fiil işleyen kişi, "tazminat ödeme sorumluluğu", "aynen teslim", "önceki hale getirme" gibi müeyyidelerle karşı karşıya kalacaktır (Uzun, 2008: 125). Kuvvetler ayrılığına dayanan hükümet sistemlerinde devlet başkanı, görevleriyle ilgili iş ve eylemlerinden dolayı hukuken sorumlu değildir. Ancak görev alanı dışında gerçekleştirdiği eylemlerle bireylere verdiği maddî ve manevî zararlardan sorumlu tutulabilir. Bu durumda hukukî sorumluluk, tazminat yükümlülüğünü doğurur. Hukukî sorumluluk, ceza sorumluluğundan farklı olarak, kanunda önceden öngörülme durumuyla ilişkin uyumsuzlukların her somut olayın niteliğine göre değerlendirilerek karara bağlanmasını gerektirir (Anayurt, 2017: 348).

Hukukî sorumluluk, kişilerin özel hukuk karşısında üstlendikleri sorumluluk olup, devlet başkanları açısından ülkenin yönetim biçimine göre farklılık göstermektedir. Mutlak monarşilerde hükümdar her durumda sorumsuz kabul edilir. Hükümdara karşı herhangi bir hukuk davası açılmaz ve tazminat gibi hukukî yaptırımlar talep edilemez, zira hükümdar adaletin kaynağı olarak görülür (Broom, 1874: 49). Mahkemeler hükümdar adına faaliyet gösterir ve hükümdarın bizzat yargılama yetkisi de bulunmaktadır. Bu nedenle, hem kanun koyucu hem de yargıç sıfatlarını taşıyan, mahkemelerin onun adına faaliyet gösterdiği ve elinde yargılama yetkisi bulunan bir kişinin hukuken sorumlu tutulması düşünülemez (Taşdöğen, 2015: 82).

Demokratik rejimlerde devlet başkanının hukukî sorumluluğu iki ana eksenle ele alınmaktadır. Birincisi, devlet başkanı resmî görevleri kapsamındaki faaliyetlerinden ve kararlarından dolayı sorumlu tutulmamaktadır. Bu ilke, devlet başkanının siyasî istikrarı sağlamasına yönelik bir koruma mekanizmasıdır. İkincisi ise, görev alanı dışındaki kişisel eylemlerinden dolayı tıpkı sıradan bir vatandaş gibi hukukî yaptırımlara tabidir. Bu bağlamda, tazminat

ödenmesi, eski hâle iade veya aynen geri verme gibi özel hukuk sorumluluk türleri kendisi için de geçerlidir. Parlamenter cumhuriyetlerde devlet başkanı, hukukî statü bakımından diğer bireylerle eşit konumda olduğundan özel hukuk alanında diğer vatandaşlarla aynı hak ve yükümlülüklerle sahiptir. Dolayısıyla devlet başkanı, miras bırakabileceği gibi taşınır ve taşınmaz mal alım-satımı, evlenme, boşanma ve sözleşme tarafı olma gibi her türlü hukukî ilişkiye girebilmektedir (Bolat, 2022: 41).

Devlet Başkanlarının Siyasî Sorumluluk

İngiltere'de bakanlara yönelik itham (impeachment) usulünün uygulanmaya başlamasıyla birlikte siyasî sorumluluk kavramı doğmuş ve gelişmiştir. Bu olguyu anlayabilmek için öncelikle Hükümetin, yani Kabine'nin nasıl oluştuğuna dair tarihsel süreci açıklamak gerekmektedir.

17. yüzyılın sonlarından itibaren parlamentonun güçlenmesi ve yasama yetkisini eline almasıyla birlikte, krala yalnızca devlet işlerinde yardım etmekle yükümlü olan görevlilerin statüsü değişmeye başlamıştır. Kral tüm yetkileri elinde bulundursa da devlet işlerini tek başına yürütmesi mümkün olmadığından danışmanların desteğine ihtiyaç duymuştur. Bu doğrultuda, başlangıçta Curia Regis, daha sonra ise Privy Council (Gizli Konsey) olarak adlandırılan konsey kurulmuş ve devlet işlerindeki yürütme rolü kademeli olarak artmıştır. 17. yüzyılın başlarında, bu konseyin bazı üyeleri ayrı bir komite şeklinde toplanmaya başlamış ve kral en önemli meselelerin müzakeresini bu gruba devretmiştir. Böylece daha önce tavsiye niteliğinde olan kararlar doğrudan bu komite tarafından alınır hâle gelmiş olup, bu durum gelecekteki Kabine yapısının temelini oluşturmuştur. Bu noktadan itibaren söz konusu yapı, kraldan aşamalı olarak bağımsızlaşmış ve yürütme erkinin özerk bir kolu hâline gelme sürecine girmiştir (Özer, 1939: 79).

Bu kurulun yavaş yavaş ayrışma süreci genel olarak üç aşamada açıklanabilir. İlk aşamada, üyeler doğrudan kral tarafından atanıyor ve sadece krala karşı sorumlu tutuluyordu. Bir sonraki aşamada, parlamentonun etkisinin artmasıyla birlikte kral, yalnızca parlamentodaki parti gruplarının desteğini alan kişileri yardımcı olarak seçmeye başlamıştır. 17. yüzyılın sonunda ise kurulda çeşitli siyasî güçlerin katılımından kaynaklanan anlaşmazlıklar şiddetlenmiş ve kral, parlamentonun güvenini kazanamayan kişileri bu kurula atayamaz hâle gelmiştir (Güriz, 1955: 140–141; Özer, 1939: 80–81).

Öncelikle belirtilmesi gereken husus, kralın yönetimi altında toplanan kurulun bağımsız bir nitelik kazanma sürecinde iki temel faktörün etkili olduğudur. Birincisi, 1714 yılında tahta çıkan Hannover Hanedanı'ndan Alman prensi I. George'un İngilizce bilmemesi ve İngiliz parlamento geleneklerine yabancı olması nedeniyle kurul toplantılarına fiilen katılamamış olmasıdır (Bilik, 1951: 444). Diğer faktör ise, kurul üyelerine uygulanmaya başlanan ve kurumsal bir nitelik kazanan "impeachment" (sorumluluk mekanizması/görevden alma) mekanizmasıdır.

Bu mekanizma, kurul üyelerinin görevlerini kötüye kullanmaları durumunda Avam Kamarası tarafından suçlanmaları ve Lordlar Kamarası'nda yargılanmaları esasına dayanmıştır (Abdulahkimoğulları, 2008: 11–12), hatta bazı durumlarda idam cezası verilmesi dahi mümkün olmuştur. Zamanla "impeachment", yani parlamenter denetim sistemi, parlamentonun kabineyi kontrol etme ve üzerinde siyasî baskı kurma konusundaki temel aracı hâline gelmiştir.

Monarkın iktidar alanının sınırlandırma amacı, monarşik yapının tehdit edilmesi ihtimali ve sistemin üzerine bina edildiği "monarkın sorumsuzluğu" ilkesine dokunulmasının iç karışıklıklara yol açabileceği endişesi sonucunda, yürütülen politikalardan dolayı kabine üyelerinin (bakanların) parlamentoya karşı sorumlu olmaları gerektiği düşüncesi yerleşmiştir. Bunun sonucunda parlamento, "suç ve cezaların kanuniliği" ilkesinin dışına çıkarak, tasvip etmediği politikaları uygulayan kabine üyelerini "impeachment" usulü çerçevesinde yargılamaya başlamıştır (Güriz, 1955: 142–143).

Kralın talimatıyla uygulanan ancak parlamentonun desteğini almayan politikalar nedeniyle "impeachment" (parlamenter denetim/suçlama) usulünün ağır cezaî yaptırım tehdidiyle karşı karşıya kalan bakanlar, 17. yüzyılın sonundan itibaren istifa etme veya görevlerinden ayrılma yolunu seçmeye başlamışlardır. Bu durum, parlamento ile kral arasında bir politika çatışması yaşandığında, söz konusu sürecin başlatılmasını önleme veya başlamış olan bir süreci durdurma amacı taşımıştır. Başlangıçta cezaî nitelikteki bir sorumluluk sisteminin siyasî bir araç olarak kullanılması sonucunda, bakanların gerçek bir yetkiye sahip olmamalarına rağmen sorumluluk üstlenen öznel hâline gelmesi mantıksal bir çelişki teşkil etmiştir. Zamanla bu çelişki ortadan kalkmış ve nihayetinde devletin temel politikalarını kabinenin kendisi belirleyip uygulamaya başlamıştır; böylece kral, gerçek yetkilerini kaybederek yalnızca sembolik nitelikte bir kurum hâline gelmiştir (Lauvaux, 2004: 220 vd.; Ségur, 1998: 21–23). İngiltere'de 19. yüzyılın başlarından itibaren pratik bir karşılığı kalmayan impeachment usulü, yerini tamamen siyasî sorumluluk ilkesine bırakmıştır. 1832 tarihli "Halkın Temsili Kanunu" (Representation of the People Act) ile yürütmenin yasama organına karşı sorumlu olması ilkesi hukuken tanınmış ve kurumsal bir nitelik kazanmıştır (Özbudun, 2019: 59–60).

Buradan hareketle, başlangıçta cezaî nitelikte bir yaptırım olarak düzenlenen "impeachment" usulünün, uygulama sürecinde siyasî amaçlarla kullanıldığı ve "siyasî sorumluluk" kavramının oluşması için uygun zemini hazırladığı görülmektedir. Siyasî sorumluluk kavramı, belirsiz olması ve ayrıntılı bir şekilde yasalaştırılmamış olması nedeniyle

cezaî sorumluluk ile karıştırılabilmektedir. Bu nedenle, siyasî ve cezaî sorumluluk mekanizmalarını birbirinden ayırmak için her iki sorumluluk türünün açık ve anlaşılır bir şekilde tanımlanması gerektiği düşüncesi, bu tarihsel sürecin gelecekteki gelişim ve eğilimlerinin temelini oluşturmaktadır.

Siyasi Sorumluluk-Cezai Sorumluluk Etkileşim

Günümüzde ABD örneğinde “impeachment” mekanizmasının, başkanın suç teşkil eden eylemlerini cezalandıran hukukî bir araç mı yoksa meşruiyetini sorgulayan siyasî bir denetim aracı mı olduğu meselesi, araştırmacılar arasında tartışılmaya devam etmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri’nde “impeachment” mekanizması, Başkanın vatana ihanet (*treason*), rüşvet (*bribery*) ve diğer ağır cürüm ile kabahatlerden (*other high crimes and misdemeanors*) ötürü (md. 2, bölüm 4) Temsilciler Meclisi tarafından itham edilmesi (md. 1, bölüm 2, para. 5) ve Yüksek Mahkeme Başkanı başkanlığındaki Senato bünyesinde yargılanması (md. 1, bölüm 3, para. 6) esasına dayanmaktadır. Bu bağlamda “impeachment” usulü, bir yandan cezai sorumluluk mekanizması olarak telakki edilebilir. Zira sert kuvvetler ayrılığı ilkesinin hâkim olduğu başkanlık sisteminde, başkanın yasama organına karşı siyaseten sorumsuz olması gerekliliği karşısında, Anayasa’da “suçlandırma” ve “mahkûmiyet” (md. 1, bölüm 3, para. 6; md. 2, bölüm 4) gibi tabirlerin kullanılmış olması, prosedürün belirli suçlarla sınırlandırıldığını göstermektedir.

Diğer yandan, “ağır cürüm ve kabahatler” ifadesinin muğlaklığı, itham, yargılama ve karar aşamalarının bütünüyle yasama organının inisiyatifinde olması ve nihai kararın sadece görevden azil veya mahrumiyet şeklindeki siyasî bir yaptırımdan ibaret bulunması (md. 1, bölüm 3, para. 7) hasebiyle, bu mekanizma, yürütme organının yasama organı karşısındaki sorumsuzluğunun “etrafından dolanılmasını” sağlayan bir siyasî sorumluluk aracı olarak da kabul edilebilir.

Kanaatimizce bu aşamada, hiçbir olasılığı dışlamamak adına bu tür sorumluluk mekanizmalarının ayrıntılı tetkikini ilerleyen bölümlere bırakmakla birlikte, ABD’de tatbik edilen “impeachment” usulünün, “siyasî sorumluluğun kazai bir görünüm” kazandığı durumların bir örneği olarak, her iki açıdan da yorumlanmaya müsait, “siyasî-hukukî” (*politico-judiciaire*) mahiyette bir sorumluluk rejimi olarak anlaşılması gerekmektedir (Gicquel, 2020: 274–275).

Belirtmek gerekir ki, bir cezai sorumluluk mekanizmasının, geniş anlamıyla siyasî sorumluluk mekanizmasının neticeleriyle özdeş sonuçlara sebebiyet vermesi mümkündür. 1982 Anayasası’nda bakanların görevleriyle ilgili cezai sorumluluklarını sağlama aracı olan ‘meclis soruşturması’, her hâlükârda ilgili bakanın yetkilerini kullanma biçimini sorgulanır kılar ve bakanı parlamento ile kamuoyu önünde hesap vermek zorunda bırakır.

Ayrıca, 1982 Anayasası’nın 113. maddesi uyarınca Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı ile Yüce Divan’a sevk edilen bir bakan görevinden düşeceği; Başbakanın Yüce Divan’a sevki halinde ise hükümet istifa etmiş sayılacağı için, meclis soruşturması usulü fer’i (tali) sonucu itibarıyla siyasî sorumluluğa yol açmaktadır (Tanör & Yüzbaşıoğlu, 2002).

Bunun yanı sıra, bir bakanın göreviyle ilgili cezai nitelikteki hususlarda dahi cezai sorumluluk sürecinin tamamlanması beklenmeksizin doğrudan siyasî sorumluluk yoluna gidilmesi ve ilgili bakanın güvensizlik oyu ile düşürülmesi de hukuken mümkündür.

Görüldüğü üzere, kimi hâllerde siyasî sorumluluğu cezai sorumluluktan tefrik etmek (ayırarak) kolay değilken, kimi hâllerde ise doğrudan sonuçlar bakımından siyasî ve cezai sorumluluk birbiriyle iç içe geçebilmektedir. Bir kurumun teknik olarak cezai sorumluluk mekanizması olması ile bu mekanizmanın işleyişi sonucunda siyasî bir sorumluluğun doğması ayrı meseleler olsa da, her şeyin “siyasî takdir” çerçevesinde belirlendiği siyasî sorumluluk alanı (Gözler, 2019: 607), geniş ve muğlak kapsamı itibarıyla ancak olumsuz (negatif) yönden tanımlanmaya ve sınırlandırılmaya müsaittir. Bilhassa hukukileştirilmiş siyasî sorumluluk mekanizmalarının cezai sorumluluktan ayırt edilebilmesi için, cezai sorumluluğun kapsam ve sınırlarının önceden titizlikle tayin edilmesi bir zorunluluk arz etmektedir.

Devlet Başkanlarının Cezai Sorumluluk

Ceza sorumluluğu, temel mahiyeti itibarıyla, suç işleyen kişinin işlediği fiile uygun bir yaptırıma tabi tutulmasını öngören hukukî bir statüdür. Bir başka deyişle, “ceza kanununa dayalı bir yükümlülük” olarak tanımlanabilen bu kavramın somut yansımaları, hapis cezası, adli para cezası veya bazı hukuk sistemlerinde idam cezası gibi yaptırımlar şeklinde tezahür eder. Ceza sorumluluğunun bir diğer önemli hukukî sonucu ise, kişinin ceza mahkûmiyeti alması durumunda kamu görevinden yasaklanması veya mevcut görevini kaybetmesi gibi sonuçların ortaya çıkabilmesidir. Ceza sorumluluğunun kapsamı münhasıran pozitif hukuk tarafından belirlenir ve “kanunilik” ilkesi uyarınca normların önceden belirlenmiş, açık ve net bir şekilde düzenlenmiş olması esastır. Bir ceza yaptırımının uygulanabilmesi için suçun tüm kurucu unsurlarının (tipiklik, hukuka aykırılık ve kusurluluk) eksiksiz bir biçimde gerçekleşmiş olması şarttır; bu husus, ceza sorumluluğunu siyasî sorumluluktan ayıran temel ölçüttür. Ayrıca, suç ve ceza normları, diğer hukuk dallarından farklı olarak kıyas yoluyla genişletilemez. Devlet erkinin

egemen karakteri nedeniyle de ceza sorumluluğu, özel hukuk (özellikle borçlar hukuku) kapsamındaki tazminat ve borç sorumluluğundan kesin çizgilerle ayrılmaktadır (Gözler, 2013: 114–116).

Cezai sorumluluk, şahsiliği ve kusur ilkesine dayanması nedeniyle hukuki ve siyasi sorumluluktan önemli ölçüde ayrılır. Özel hukukta maddi-manevi zararın tazmini, siyasi sorumlulukta ise halka ve parlamentoya karşı hesap verme yükümlülüğü ön planda iken; cezai sorumluluk, kusurlu faile hapis veya adli para cezası gibi devletin en ağır cebrî yaptırımlarını uygulayabilmesiyle karakterize olur (Dülger, 2017: 42–44). Öncelikle, devlet başkanının cezai sorumluluğunun bulunup bulunmadığı ve şayet varsa bu sorumluluğun nasıl hayata geçirileceği meselesi, öncelikle ele alınması gereken bir konudur. Devlet başkanının cezai sorumluluğu, ceza hukukunda suç olarak tanımlanan fiil ve işlemlerinden dolayı sorumlu tutulup tutulmayacağı ifade eder. Bu konu temelde iki şekilde incelenir: Monarşik rejimlerde hükümdarın cezai sorumsuzluğu temel kuraldır. Bunun nedeni, hükümdarın şahsının kutsal kabul edilmesidir, bu sorumsuzluk tam ve mutlak olup hem kişisel hem de görev suçlarını kapsamaktadır. Parlamenter cumhuriyetlerde ise sorumluluk meselesi iki açıdan değerlendirilir: Cumhurbaşkanının görevine ilişkin suçları ve kişisel suçları (Taşdöğen, 2019: 1295).

Parlamenter sistemlerde devlet başkanının kural olarak sorumsuzluğu temel ilkedir. Ancak parlamenter monarşi ile parlamenter cumhuriyetler arasında bu hususta esaslı bir fark bulunmaktadır. Parlamenter monarşilerde devlet başkanı cezai sorumluluk bakımından mutlak sorumsuzluk zırhına sahipken; parlamenter cumhuriyetlerde cumhurbaşkanına böylesine sınırsız bir sorumsuzluk tanınmamıştır. Parlamenter cumhuriyetlerde cumhurbaşkanı, görevine ilişkin fiillerinden (istisnai ağır suçlar hariç) kural olarak sorumsuzdur (Gözler, 2019: 473), buna karşılık kişisel suçlarından dolayı hukuki ve cezai sorumluluğu mevcuttur. Bunun temel dayanağı, cumhurbaşkanının tek başına icrai işlem yapamaması ve karşı-imza (countersignature) kuralı gereğince, tesis edilen işlemlerden başbakan ile ilgili bakanların sorumlu tutulmasıdır. Buna mukabil, monarşik rejimlerde hükümdarın cezai sorumsuzluğu, fiilin görevle ilgili olup olmadığına bakılmaksızın tam ve mutlak niteliktedir. Bu durum, hükümdarı her türlü yargısal tasarruftan muaf kılarak ona mutlak bir dokunulmazlık sağlar.

Özetle, devlet başkanının cezai sorumluluk rejimi, yönetim şekline göre tayin edilmektedir. Monarşilerde hükümdarın şahsına atfedilen kutsiyet nedeniyle cezai sorumsuzluk tam ve mutlak bir karakter arz eder. Parlamenter cumhuriyetlerde ise cezai sorumluluk, kişisel ve göreve ilişkin suçlar ayrımı üzerinden değerlendirilmekte, görev suçlarında genel bir sorumsuzluk rejimi hakimken, kişisel suçlarda sorumluluk esaslı kabul edilmektedir. Bununla birlikte, cumhurbaşkanının kişisel suçlarından doğan sorumluluğunun usul ve esasları ülkelerin anayasal düzenlerine göre farklılık göstermektedir.

Ceza Sorumluluğunun şahsiliği ilkesi

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nın 38. Maddesinin (Anayasa, 1982: 38) 7. fıkrasında düzenlenen “ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesi”, kişinin yalnızca kendi fiilinden dolayı ve ancak kusurlu olması kaydıyla cezalandırılabilmesi esasını öngörür (Evik, 2004: 287). Bu ilke uyarınca, başkasının fiilinden dolayı ceza sorumluluğu yüklenilmesi mümkün olmadığı gibi, kişi, kendi fiilinde kusuru bulunmadıkça da cezalandırılmaz.

Öte yandan bu ilke, zorunlu olarak “uyuşma prensibi”ni de bünyesinde barındırır. Başka bir deyişle, cezai sorumluluğun doğabilmesi için kişinin fiili ile kusuru arasında tam bir illiyet ve uyum bulunması; yani failin kusurunun, kanunen suç sayılan fiilin tüm unsurlarını kapsaması şarttır (Tadros, 2007: 93–94).

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nın 38. maddesinin gerekçesinde, ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesi “cezalandırmanın ancak suçun işlenmesine iştirak eden kişi hakkında uygulanabilmesi” ve “failden başka bir kişinin cezalandırılmayacağı” esaslarına dayandırılmıştır. Bu ilke, ceza hukukunda köklü bir şekilde yerleşmiş olup kusur ilkesine dayalı cezai sorumluluğun temel ve vazgeçilmez kuralıdır.

Anayasa Mahkemesi'nin yerleşik içtihatlarına göre, suç ve cezaların kanuniliği ilkesiyle birlikte ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesi, demokratik hukuk devletinde birey hak ve özgürlüklerinin en önemli güvencelerinden birini oluşturmaktadır. Bu ilke uyarınca kişi, ancak kendisine isnat edilebilen kusurlu bir fiilden dolayı sorumlu tutulabilir. Başkasının fiilinden dolayı cezalandırılmamak, Anayasa'nın 38. maddesinin 7. fıkrasının amir hükmü gereğidir (Gülfidan, 2010: 6).

Türkiye ve Moğolistan Hukukunda Ceza Sorumluluğunun Şahsiliği

Anayasal Düzeyde Karşılaştırma

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nın 38. maddesinin 7. fıkrasında “Ceza sorumluluğu şahsidir” denilerek ilke teorik ve öz bir şekilde ilan edilmiştir. Buna karşılık, Moğolistan Anayasası bu ilkeyi doğrudan bir tanım yerine, insan hakları güvencesi perspektifinden daha ayrıntılı bir biçimde düzenlemiştir:

Moğolistan Anayasası Madde 16/14: “...Suçluluğu kanuna göre mahkemece kanıtlanana kadar hiç kimse suçlu sayılamaz. Suçlunun cezasının ve sorumluluğunun, ailesine ve akrabalarına teşmil edilmesi (yayılmaması) yasaktır (Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992: 16 дугаар зүйл).

Yukarıdaki düzenlemelerden anlaşılacağı üzere, her iki ülkenin Anayasası da temel ceza hukuku ilkelerini (masumiyet karinesi, kendini ve yakınlarını suçlamama hakkı ile ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesini) güvence altına almaktadır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 38. maddesi bu ilkeleri daha sistematik ve kapsamlı bir biçimde düzenlemişken, Moğolistan Anayasası’nın 16. maddesinin 14. fıkrası, bu ilkeleri temel hak ve özgürlüklerin genel korunması çerçevesinde daha somut yasaklamalarla ve koruyucu bir yaklaşımla ifade etmiştir.

Ceza Kanunu Düzeyinde Karşılaştırma

Moğolistan Ceza Kanunu’nun (2015) Genel Hükümler kısmında bu ilke, "Kusur İlkesi" ve "Cezai Sorumluluğun Temeli" başlıkları altında somutlaştırılmıştır:

- Kusur İlkesi (Madde 2.1): “Bu kanunda öngörülen suçları işleyen kusurlu kişiye ceza sorumluluğu yüklenir.”
- Cezai Sorumluluğun Temeli (Madde 1.4): “Suç işlediği mahkeme kararıyla kesinleşen kusurlu kişiye ceza sorumluluğu uygulanır.” (Монгол Улсын Эрүүгийн хууль, 2015: 2.1, 1.4 дүгээр зүйл).

Her iki ülkenin hukuk sistemi de, “kişinin ancak kendi kusurlu fiilinden sorumlu tutulabileceği” yönündeki modern ceza hukuku temel ilkesini benimsemektedir.

Moğolistan bakımından bu ilkenin, yalnızca teorik bir kural olmanın ötesinde, geçmişte yaşanan siyasi baskı ve mağduriyetlerin (siyasi sürgünler ve kıyımlar) tekrarlanmasını önlemek amacıyla anayasal düzeyde, “cezanın şahsiliği” ve “sorumluluğun aile bireylerine sirayet etmemesi” şeklinde daha açık ve güvenceli bir biçimde düzenlenmiş olması dikkat çekicidir.

İlkel hukuk düzenlerindeki kolektif sorumluluk anlayışının ve otoriter sistemlerin “irade cezalandırması” eğiliminin aksine, modern ceza hukukunda şahsilik ilkesi, maddi nedensellik bağının yanı sıra manevi bir bağın (kusurun) varlığını da zorunlu kılar. Failin fiili ile netice arasında yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda kast veya taksir şeklinde ortaya çıkan psikolojik bir bağ bulunmadıkça, gerçek anlamda bir ceza sorumluluğundan söz edilemez.

Günümüz ceza hukukunda cezai sorumluluk, yalnızca kanunilik ilkesine ve dış dünyada meydana gelen somut bir fiile değil, esasen “kusur ilkesine” (nullum crimen sine culpa) dayanmaktadır. Dolayısıyla, failin kastı veya taksiri olmaksızın öngörülen “objektif sorumluluk” halleri ile bireyin başkasının fiilinden sorumlu tutulması, demokratik hukuk devletinin gerekleriyle bağdaşmaz. Modern ceza hukuku, bireyin temel hak ve özgürlüklerini kısıtlayan bir baskı aracı değil, aksine, bu hakları devletin keyfi müdahalelerine karşı koruyan en temel güvencedir.

PARLAMENTER SİSTEMDE DEVLET BAŞKANININ CEZAI SORUMLULUĞU

Parlamenter sistem, “güçlerin yumuşak ayrılığı” ilkesine dayanmaktadır (Arsel, 1951: 397–411). Bu sistemde yasama ve yürütme erkleri ayrı organlar olarak varlık sürdürse de birbirlerine bağımlıdırlar, belirli koşullar altında birbirlerini kısıtlama ve etkileme imkânına sahiptirler (Gözler, 2019: 635–636). Bu durum, iki erkin uyumunu ve iş birliğini sağlar.

Yasama ve yürütme arasındaki ilişki çeşitli mekanizmalar aracılığıyla yürütülür. Yürütme organı kanun tasarısı sunma yoluyla yasama sürecine katılırken, kanunlar parlamento tarafından kabul edilir ve yürürlüğe girer. Devlet başkanı kabul edilen kanunları veto etme yetkisine sahiptir, bütçe ve uluslararası sözleşmeler ise parlamentonun onayıyla geçerlilik kazanır. Aynı zamanda parlamento, soru önergesi, gensoru, meclis araştırması, meclis soruşturması ve güvenoyu yöntemleriyle yürütme organını denetler. Bu durum, iki erkin sıkı etkileşimini ve iş birliğini ifade eder.

Söz konusu ilişki “fonksiyonel iş birliği” ve “karşılıklı organik etkileşim” olmak üzere iki biçimde gerçekleşir. Birincisi, kanun, bütçe ve uluslararası sözleşmeler gibi önemli kararların ortaklaşa alınmasını; ikincisi ise karşılıklı denetimi ve yürütme organının oluşum sürecindeki etkileşimi temsil eder (Teziç, 2007: 408). Bu nedenle parlamenter sistemde güçler ayrılığı sert değil, esnek bir nitelik taşır. Parlamenter sistemde hükümet parlamentoya karşı sorumludur ve güvenoyu alamadığı takdirde düşer, kabine üyeleri hem kolektif hem de bireysel sorumluluk taşırlar. Bu dengeyi korumak amacıyla yürütme organı parlamentoyu feshederek seçime götürme yetkisine sahiptir. Buna karşın devlet başkanı siyasi bakımdan sorumsuz bir konumdadır ve yürütmenin siyasi sorumluluğu hükümet üzerinde toplanır.

Hükümet üyelerinin parlamento çalışmalarına katılması, iki erk arasında organik bir bağ oluşturarak kararların uzlaşma yoluyla alınmasına zemin hazırlar ve denetimi güçlendirir. Ayrıca sistemin esnekliği, siyasi tikanlıkların aşılmasını sağlar, kutuplaşmayı azaltır ve devlet başkanına arabulucu bir rol yükler. Ancak erkler arasındaki

sınırların belirsizliği, sorumluluğun kime ait olduğunun netleşmemesine ve sorumluluktan kaçınma riskine yol açabilecek bir dezavantaj teşkil eder. Parlamenter sistemde devlet başkanının konumu, devletin yönetim biçimine (monarşi veya cumhuriyet) göre değişiklik gösterir. Teorik olarak devlet başkanının atanma veya seçilme biçimine göre bir ayırım yapılsa da pratikte parlamenter sistem her iki biçimle de uyumludur. Temel kriter, devlet başkanının yetkilerini tek başına kullanıp kullanmadığıdır.

Parlamenter sistemin esas itibarıyla demokrasi ile bağdaştığı ve otokratik rejimlerle uyumsuz olduğu kabul edilir. Bu sebeple parlamenter monarşilerde ve parlamenter cumhuriyetlerde seçimle iş başına gelen organlar asli rol oynar ve devlet başkanının yetkileri anayasal normlarla sınırlandırılır. Parlamenter cumhuriyetlerde devlet başkanına “Cumhurbaşkanı”, parlamenter monarşilerde ise “Hükümdar” denir (Arsel, 1951: 397–411). Her iki durumda da parlamenter sistem içindeki devlet başkanı benzer işlevlere sahiptir; temel fark ise statüseldir. Nitekim hükümdarın “mutlak sorumsuzluğu” söz konusuysen, Cumhurbaşkanı için bu düzeyde bir sorumsuzluk geçerli değildir.

Görevle İlgili Suçlarda Cezai Sorumluluk

Parlamenter sistemin uygulandığı hükümet modellerinde, devlet başkanının cezai sorumsuzluğu ilkesi benimsenmiş olsa da bu bağışıklık mutlak nitelikte değildir. Parlamenter sistemlerde devlet başkanının cezai sorumluluğu, şahsi suçlar ve görev suçları ayırımı temelinde değerlendirilmektedir (Gözler, 2019: 86).

Görev Suçu Kavramı

Hangi fiillerin görev suçu kapsamında değerlendirileceği doktrinde ihtilafli bir husustur. Bir görüş, görev süresi zarfında işlenen tüm suçların görev suçu sayılması gerektiğini ileri sürmektedir, ancak bu yaklaşım, görev suçu ile şahsi suç arasındaki ayırımı anlamsızlaştırdığı gerekçesiyle eleştirilmektedir (Akkaş, 2020: 156). Öte yandan eski tarihli bir görüşe göre görev suçu, dar ve geniş ölçütlere göre tanımlanmaktadır. Geniş ölçüte göre memurluk sıfatının bir suçun unsuru veya ağırlaştırıcı sebebi olduğu durumlarda fiil görev suçu sayılırken, dar ölçüt çerçevesinde yalnızca herhangi bir memurun değil, özellikle bir bakanın görevini kötüye kullanması veya görevin gereklerine aykırı hareket etmesi halinde görev suçundan söz edilebileceği belirtilmektedir. Uygulamada ise görev suçunun belirlenmesinde çoğunlukla geniş ölçütün tercih edildiği vurgulanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi’nin, “görev suçu” kavramını oldukça geniş bir perspektifle yorumladığını gösteren somut örnekler bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesi’nin yerleşik içtihadına göre, resmi ziyaret kapsamında gittiği Amerika Birleşik Devletleri’nden dönüşünde yurda birden fazla ateşli silah sokmak suretiyle 6136 sayılı Kanun’a aykırı hareket ettiği iddia edilen Tuncay Mataracı’nın söz konusu eyleminin, Bakanlık göreviyle bağlantılı kabul edilmesi nedeniyle yargılamanın Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi tarafından yapılmasına 16.03.1982 tarihinde oy çokluğu ile kesin olarak karar verilmiştir (E. 1981/2, K. 1982/1, T. 16.3.1982: 733).

Söz konusu karara Anayasa Mahkemesi’nin beş üyesi karşı oy kullanmış olup, bu üyelerin gerekçeleri “görev suçu” ve “şahsi suç” ayırımı bakımından önemli bir teorik yer tutmaktadır. Muhalif üyelere göre:

- Söz konusu fiil ile bakanlık görevi arasında herhangi bir illiyet bağı bulunmamaktadır.
- Sanık bakanın yetkilerini kullanarak herhangi bir emir veya talimat verdiği ispatlanamamıştır.
- Bu eylem, yurt dışına çıkan herkes tarafından işlenebilecek şahsi nitelikte bir fiil olup, sanığın kamu makamını veya görevinden doğan nüfuzunu kullandığına dair somut bir delil bulunmamaktadır (Anayasa Mahkemesi, 1982: 733).

Cumhurbaşkanının sorumluluğu, ülkelerin hukuki karakteristiklerine göre farklı biçimlerde düzenlenmiş olup, bu düzenlemeler genel olarak üçlü bir tasnife tabi tutulmaktadır, tam sorumsuzluk sistemi, tam sorumluluk sistemi ve istisnai sorumluluk sistemi.

Tablo 1: Tam sorumsuzluk sisteminin örneği

Ülke	Yönetim sistemi	Devlet başkanı	Sorumluluk durumu
Japonya	Parlamenter monarşi	İmparator	Sorumluluk yoktur, sorumluluk hükümete aittir
Birleşik Krallık	Parlamenter monarşi	Kral	“Kral hata yapmaz” (The King can do no wrong) ilkesi
İsveç	Parlamenter monarşi	Kral	Sembolik görev, sorumluluk yok

Kaynak: (Elliott & Thomas, 2020)

Tam sorumluluk sistemi

Parlamenter cumhuriyetlerde cumhurbaşkanının görev suçlarından dolayı sorumsuz tutulması ilkesine tam bir istisna teşkil eden “tam sorumluluk sistemi”nin örneği olarak 1976 Portekiz Anayasası gösterilmektedir. 1976 Portekiz Anayasası’nın 130/1. maddesinde, “Cumhurbaşkanı, görevlerini yerine getirirken işlediği suçlardan dolayı Yüksek

Adalet Divanı önünde sorumludur” hükmü yer almaktadır (Avrupa Birliği Üyesi Bazı Ülkelerin Anayasaları, 1976 Portekiz Anayasası md. 130/1).

İstisnai sorumluluk sistemi

İstisnai sorumluluk sisteminde, cumhurbaşkanının görev suçlarından dolayı sorumsuz olması esas kural teşkil etmekle birlikte, anayasayı ihlal, vatana ihanet, insanlığa karşı suç işleme ve belirli fena hareketlerde bulunma gibi durumlarda cumhurbaşkanının sorumluluğu öngörülmüştür.

Nitekim, 1949 Alman Anayasası m. 61/1 ve 1929 Avusturya Anayasası m. 68/1’de anayasayı ihlal, 1947 İtalyan Anayasası m. 90 ve Yunanistan Anayasası m. 49/1’de anayasayı ihlal ve vatana ihanet, 1999 Finlandiya Anayasası m. 113’te vatana ihanet ve insanlığa karşı suç, 1947 İrlanda Anayasası m. 12/10-(1)’de ise belirli fena hareket fiilleri nedeniyle cumhurbaşkanının görevini ifası sırasındaki suçlarından sorumlu olacağı düzenlenmiştir. Benzer şekilde, 1958 Fransız Anayasası’nın 67/1. maddesinde, “Cumhurbaşkanı, 53-2 ve 68’inci madde hükümleri müstesna, görevlerini yerine getirirken gerçekleştirdiği işlemlerden dolayı sorumlu tutulamaz” denilerek, m. 53/2 uyarınca Fransa’nın 18 Temmuz 1998’de imzaladığı sözleşme temelinde Uluslararası Ceza Mahkemesi yargılamasına ve m. 68’de belirtilen “Cumhurbaşkanı, görevini sürdürmesiyle açıkça bağdaşmayacak şekilde görevlerini ihlal etmesi haricinde, hiçbir gerekçeyle görev süresi içinde görevden alınmaz (Constitution of France, 1958, arts. 67–68). Cumhurbaşkanının görevden alınma kararı, Yüce Divan sıfatıyla toplanan Parlamento tarafından alınır” hükmüne atıfta bulunmaktadır (Gören, 2006).

Cumhurbaşkanının Kişisel Suçlarda Cezai Sorumluluk

Bir kimsenin, mevzuatın kendisine tanıdığı yetkiler çerçevesinde ve göreviyle bağlantılı olarak işlediği fiiller “görev suçu” olarak tanımlandığında, bu kapsam dışındaki tüm eylemler “kişisel suç” olarak kabul edilmektedir. Cumhurbaşkanının görevinden bağımsız, yani kişisel suçlarından dolayı sorumlu tutulması asıl kuraldır.

Parlamentar cumhuriyetlerde cumhurbaşkanı, kişisel nitelikteki suçlarından ötürü tıpkı her gerçek kişi gibi sorumludur. Bu sorumluluğun tesisi için anayasal bir düzenlemenin mevcudiyeti zorunlu olmayıp, bu durumun temelini “ceza kanunlarının bağlayıcılığı (mecburiliği) ilkesi” oluşturmaktadır (Gözler, 2019: 85). Anayasa veya kanunlarda açıkça aksi öngörülmedikçe cumhurbaşkanı da ceza yasalarına tabidir. Aksi bir kabulün, cumhurbaşkanını monarklar gibi “şahsen kutsal ve dokunulmaz” bir statüye büründüreceği gerekçesiyle reddi gerekmektedir. Nitekim, “hukukun üstünlüğü” ilkesi gereği, işgal edilen makam ne olursa olsun hiç kimse hukukun üzerinde yer alamaz.

Parlamentar sistemlerde devlet başkanının cezai sorumsuzluğu ilkesi kabul edilmiş olmakla birlikte, bu dokunulmazlık mutlak nitelikte değildir. Cumhurbaşkanı, görev dışı işlediği suçlardan dolayı ancak görev süresi sona erdikten sonra normal mahkemelerde yargılanarak cezai sorumluluk taşır.

Teorik olarak zorunlu olmasa da bazı anayasalarda (örneğin 1976 Portekiz Anayasası m. 130/4) bu husus açıkça düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanını sorumlu tutma süreci, onun görevini ifa edemez hale gelmesine ve devletin başsız kalması riskine yol açabileceği için anayasal metinlerde bu tür durumlara karşı koruyucu ve önleyici düzenlemelere yer verilmesi sık rastlanan bir yaklaşımdır (Avrupa Birliği Üyesi Bazı Ülkelerin Anayasaları, 1976 Portekiz Anayasası md. 130/4).

Bu düzenlemeler, bir yandan cumhurbaşkanının şahsi suçlarından dolayı sorumlu tutulmasını sağlarken, diğer yandan bu sürecin devlet başkanlığı makamının işleyişine engel teşkil etmemesi için gerekli zemini oluşturmaktadır.

Türk hukuk sistemi bağlamında, 1924 Anayasası’nın 41. maddesi, Cumhurbaşkanının şahsi suçlarından doğabilecek sorumluluğu bakımından 17. maddeye atıf yaparak yasama dokunulmazlığına ilişkin usule göndermede bulunmuştur. Bu düzenleme çerçevesinde, ağır cezayı gerektiren suçüstü halleri dışında milletvekilleri için öngörülen dokunulmazlık rejimi Cumhurbaşkanı bakımından da dolaylı olarak uygulanmış, soruşturma, tutuklama ve yargılama işlemleri Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin iznine bağlanmıştır. Ayrıca, mevcut bir mahkûmiyet kararının infazı görev süresinin sonuna ertelenmekte ve bu süre içinde zamanaşımının işlememesi öngörülmektedir (1924 Anayasası, m. 17).

Bununla birlikte, 1961 ve 1982 Anayasalarının ilk metinlerinde Cumhurbaşkanının şahsi suçlarından doğan sorumluluğa ilişkin açık ve özel bir yargılama usulü düzenlenmemiştir. Bu durum, ceza hukukunda suç ve cezanın kanuniliği ile zorunluluğu ilkeleri çerçevesinde Cumhurbaşkanının sorumsuz olduğu anlamına gelmemekte, yalnızca yargılamaya ilişkin usul boşluğu bulunduğunu göstermektedir. Nitekim bu dönemlerde de Cumhurbaşkanı şahsi suçlarından dolayı sorumlu olmakla birlikte, yargılamanın nasıl yürütüleceği anayasal düzeyde açıkça düzenlenmemiştir (Gözler, 2019: 265).

Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından doğan cezai sorumluluğu meselesi, hukuk doktrininde hem teorik hem de pratik açıdan tartışmalı bir konu olmaya devam etmektedir. Bir kısım yazarlar, Cumhurbaşkanının özel yetkili

mahkeme niteliğindeki Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi tarafından yargılanmasını “doğal hâkim” ilkesine aykırı bulmakta ve bunun fiilen örtülü bir sorumsuzluk mekanizması oluşturduğunu ileri sürerek eleştirmektedir. Diğer bir görüş ise, devlet başkanlığı makamının statüsünü ve saygınlığını korumak amacıyla vatana ihanet dışındaki suçlarda yargı bağımsızlığının tanınması gerektiğini savunmaktadır.

Bu usuli sınırlamalar çerçevesinde, söz konusu suçlar bakımından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ön izninin zorunlu tutulması veya ceza soruşturma ve kovuşturma süreçlerinin görev süresi sonuna kadar ertelenmesi yönündeki görüşler ağırlık kazanmaktadır. Cumhurbaşkanı hapis cezası verilmesi durumunda ise, cezanın infazının görev süresi içinde kalıp kalmamasına bağlı olarak “geçici olarak görevi ifa edememe” veya “makamın boşalması” gibi hukuki sonuçlar doğmaktadır. Makamın boşalması halinde, yeni Cumhurbaşkanı seçilene kadar anayasada öngörülen makam (örneğin Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı) Cumhurbaşkanlığına vekâlet etmektedir (Gözler, 2019: 87). Bu nedenle, söz konusu meselenin uygulayıcıların takdirine bırakılmaksızın anayasal düzeyde açık ve net biçimde düzenlenmesi gerektiği hususunda doktrinde genel bir görüş birliği bulunmaktadır.

BAŞKANLIK HÜKÜMETİ SİSTEMİNDE DEVLET BAŞKANININ SORUMLULUĞU

Başkanlık sisteminde, parlamenter sistemde olduğu gibi devlet başkanının bir isimlendirilme problemi söz konusu değildir. Çünkü başkanlık sistemleri sadece cumhuriyetlerde meydana gelebildiğinden devlet başkanının niteliği değişmemektedir. Başkanlık sisteminde devlet başkanı halk tarafından seçilmekte ve başkan diye isimlendirilmektedir.

Bu bağlamda, egemenliğin halkta olduğu cumhuriyetlerde devlet başkanının halk tarafından doğrudan seçildiği sistemler, başkanlık sisteminin temel özelliklerini taşımaktadır. Ancak cumhuriyetin geniş yorumunda diktatörlüklere yer olmadığı kabul edilse de modern pratiklerde (özellikle bazı başkanlık sistemlerinde) bu tür riskler ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, delegasyoncu başkanlık sistemlerinde (delegative presidentialism) başkan, antidemokratik eğilimlerle diktatörleşebilmektedir (Guillermo O'Donnell'in teorisine göre) (Akyüz, 2024: 100).

Görevle İlgili Suçlarda Cezai Sorumluluk ve Impeachment

Impeachment, yani Cumhurbaşkanı görevden alınması mekanizması, Cumhurbaşkanı suç işleyip işlemediğini değerlendiren özel bir anayasal süreçtir. Bu süreç klasik ceza yargılamasından farklı olup, ağırlıklı olarak siyasi nitelik taşır ve parlamentonun denetimi altında yürütülür. Cumhurbaşkanı suç işlemesi halinde iki temel yol bulunmaktadır: biri impeachment yoluyla görevden alma, diğeri ise olağan ceza mahkemelerinde cezai sorumluluğun tespit edilmesidir.

Impeachment'ın temel gerekçeleri vatana ihanet, rüşvet ve benzeri ağır suçlar ile anayasal ihlallerdir. ABD Anayasası'nın II. maddesinin 4 (U.S. Const. art. I, §§ 2–3; art. II, § 4) fıkrasında bu husus düzenlenmiştir. Ancak “diğer ağır suçlar ve kabahatler” ifadesinin kapsamı tartışmalıdır, dar yorum, yalnızca ciddi cezaî fiilleri kapsadığını savunurken, geniş yorum, yasama organına daha geniş bir takdir yetkisi tanıdığı ileri sürmektedir.

Karşılaştırmalı hukukta benzer mekanizmalar birçok ülkede uygulanmaktadır. Örneğin Brezilya'da anayasal ihlaller “sorumluluk suçları” olarak düzenlenirken, Meksika, Arjantin, Şili, Güney Kore ve Ekvador gibi ülkelerde Cumhurbaşkanı çeşitli suçlar veya anayasal ihlaller nedeniyle görevden alınabilmektedir (Miş et al., 2016: 32). Bu sistemlerde süreç genellikle yasama organı tarafından yürütülmekte, bazı modellerde ise yargı organı da sürece dahil olmaktadır.

Üç temel model öne çıkmaktadır. Yasama modelinde, özellikle iki meclisli sistemlerde alt meclis suçlamayı yapmakta, üst meclis ise yargılama görevini üstlenmektedir. Nitekim ABD'de Temsilciler Meclisi suçlamayı gerçekleştirirken, Senato üçte iki çoğunlukla mahkûmiyet kararı vermektedir. Yargısal modelde ise parlamentonun suçlama yetkisi bulunmakla birlikte, nihai karar tamamen yargı organına aittir. Karma modelde ise yetki, suçun niteliğine bağlı olarak yasama ve yargı organları arasında paylaştırılmaktadır.

Impeachment'ın hukuki niteliği tartışmalıdır. Bazı görüşler bunu cezai bir süreç olarak değerlendirirken, diğerleri siyasi yönünün ağır bastığını savunmaktadır, zira sonuç olarak verilen karar ceza değil, görevden alma kararıdır. Ayrıca impeachment, olağan ceza yargılamasından bağımsızdır ve bazı durumlarda beraat kararı verilse dahi ayrı ceza yargılamaları mümkün olabilmektedir. Latin Amerika'da bu mekanizmanın zaman zaman siyasi amaçlarla kötüye kullanıldığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır (Ekinci, 2020: 22,24ve 40).

Cumhurbaşkanının kişisel suçlardan dolayı yargılanabilirliği de tartışmalı bir konudur. ABD'de görevdeki başkanın cezai yargılamaya tabi tutulmaması yönünde yerleşik bir uygulama bulunurken, Türkiye Anayasası'nın 105. maddesi hem görevle ilgili hem de kişisel suçlar bakımından özel bir soruşturma ve yargılama usulü öngörmektedir (Tanör & Yüzbaşıoğlu, 2002: 66).

Sonuç olarak impeachment, her ne kadar cezai sorumlulukla bağlantılı olsa da, esas işlevi Cumhurbaşkanını görevden almak olan siyasi nitelikli bir mekanizma olup, anayasal sistemlerde kuvvetler ayrılığı ve denge-denetim mekanizmasının önemli bir unsurudur.

Başkanlık Hükümeti Sisteminde Sorumluluk Örnekleri

Başkanlık sistemiyle yönetilen ülkelerin deneyimlerine bakıldığında, devlet başkanına sorumluluk yükleme mekanizmalarının çoğu zaman hukuki olmaktan ziyade siyasi nitelik taşıdığı görülmektedir. Bu durum özellikle ABD, Latin Amerika ülkeleri ve Güney Kore örneklerinde belirgin şekilde ortaya çıkmaktadır.

ABD Yüksek Mahkemesi, Clinton v. Jones (1997) kararında başkanlık dokunulmazlığının sınırlarını açıklığa kavuşturmuştur. Buna göre başkan, görevle ilgisi olmayan özel eylemleri ile göreve başlamadan önceki fiilleri bakımından dokunulmazlıktan yararlanamaz. Bu nedenle görevdeki bir başkan da bu tür hukuk davalarında yargı sürecine tabi olabilir (Clinton v. Jones, 1997, p. 682).. Bunun yanı sıra Andrew Johnson (1868), Richard Nixon (1974) ve Donald Trump'ın (2019 ve 2021) azil süreçleri, başkanın görevden alınma mekanizmasının esasen siyasi denge ve denetim aracı olduğunu göstermektedir. Ancak Senato'da gereken üçte iki çoğunluğa ulaşmanın zorluğu, bu mekanizmanın fiilî etkinliğini sınırlayan önemli bir unsurdur (Ertaş, 2022: 40–60).

Latin Amerika örnekleri ise devlet başkanının görevden alınma süreçlerinde siyasi faktörlerin ne ölçüde belirleyici olabildiğini ortaya koymaktadır. Venezuela'da 1993 yılında Devlet Başkanı Carlos Andrés Pérez, kamu kaynaklarını usulsüz kullanma iddiasıyla görevden alınmıştır. Paraguay'da 2012 yılında Devlet Başkanı Fernando Lugo, "kötü yönetim" gerekçesiyle yalnızca iki gün içinde görevden uzaklaştırılmış, bu süreç uluslararası kamuoyunda sıklıkla "parlamentar darbe" olarak nitelendirilmiştir. Brezilya'da 2016 yılında Dilma Rousseff'in bütçe açığını gizlemeye yönelik mali işlemleri nedeniyle azledilmesi ise birçok araştırmacı tarafından siyasi saiklerin ağır bastığı bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Ekinci, 2020: 38–39).

Güney Kore örneği ise başkanlık sisteminde yargısal denetimin etkinliği bakımından önem arz etmektedir. 2017 yılında Devlet Başkanı Park Geun-hye, yolsuzluk ve görevini kötüye kullanma iddiaları nedeniyle Parlamento tarafından azledilmiş, Anayasa Mahkemesi de bu kararı oybirliğiyle (8-0) onamıştır (Munro, 2026). Bunun ardından, Güney Kore Cumhurbaşkanı Yoon Suk-yeol'un 3 Aralık 2024 tarihinde "Sıkıyönetim" (martial law) ilan etmesiyle bağlantılı olarak suç iddiaları kapsamında soruşturma başlatılmış ve 14 Aralık 2024 tarihinde Ulusal Meclis tarafından azil kararı (impeachment) 204/300 oyla kabul edilmiştir (Constitutional Court of Korea, 2025: 1-2). 31 Aralık 2024 tarihinde Seul Batı Bölge Mahkemesi, ayaklanma suçlamasıyla Kore Anayasası'nın 84. maddesine dayanarak "insurrection (ayaklanma) ve treason (vatana ihanet)" suçlarından Yoon Suk-yeol hakkında soruşturma yürütülmesi amacıyla tutuklama emri çıkarmıştır. 3 Ocak 2025 tarihinde başkanlık konutunda ilk tutuklama girişiminde bulunulmuş, ancak güvenlik personelinin engellemesi nedeniyle girişim başarısız olmuş ve birkaç saat süren bir gerginlik yaşanmıştır. 15 Ocak 2025 tarihinde ikinci girişim sonucunda Yoon Suk-yeol tutuklanmıştır. Bu olay, Güney Kore tarihinde görevdeki bir cumhurbaşkanının tutuklandığı ilk vaka olarak kayıtlara geçmiştir.

4 Nisan 2025'te Anayasa Mahkemesi azil kararını onaylamış, Anayasa'nın temel ilkelerini (demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları) ciddi şekilde ihlal ettiği ve halkın güvenini kötüye kullandığı gerekçesiyle görevden alınmasının demokratik istikrarın korunması açısından zorunlu olduğuna hükmetmiştir. Böylece Yoon Suk-yeol resmen görevden alınmıştır (Constitutional Court of Korea, 2025: 9). Bu süreçler, yasama ve yargı organlarının eşgüdüm içinde işlediği denetim mekanizmalarının, devlet başkanının yetkilerini sınırlandırma ve sorumluluğa tâbi tutma bakımından etkili bir model oluşturabileceğini ortaya koymaktadır.

Yarı Başkanlık Sisteminde Devlet Başkanının Sorumluluğu

Yarı başkanlık sistemi, parlamenter sistem ile başkanlık sistemi arasında yer alan, her iki sistemin unsurlarını bünyesinde barındıran karma nitelikli bir yönetim biçimidir. Bu sistemde, halk tarafından seçilen devlet başkanı (Cumhurbaşkanı) ile yürütmenin diğer kanadını oluşturan başbakan birlikte görev yapar. Cumhurbaşkanı, parlamenter sistemdekine kıyasla daha geniş yetkilere sahip olmakla birlikte, bazı işlemleri bakımından "karşı imza" kuralına tabidir. Cumhurbaşkanının parlamentoya karşı siyasi sorumluluğunun bulunmaması, özellikle Fransa'da doktrinde tartışmalara yol açmış, siyasi sorumluluk yüklenmesinin makamın istikrarını zedeleyebileceği ileri sürülmüştür. Bununla birlikte, Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi, ona dolaylı bir siyasi sorumluluk atfedildiği yönünde yorumlanmaktadır (Kılıç, 2016: 284–285).

Fransa'da yarı başkanlık sistemi çerçevesinde Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu sınırlı şekilde düzenlenmiştir. 1958 Anayasası'na göre Cumhurbaşkanı, görev süresi boyunca kural olarak yargı bağımsızlığından yararlanmakta ve bu süre içinde hakkında ceza soruşturması yürütülemez. Ancak görevle ilgili ağır anayasal ihlaller bakımından özel bir usul öngörülmüş olup, Cumhurbaşkanının görevden alınması mümkün kılınmıştır. Görev süresi sona erdikten sonra ise Cumhurbaşkanı, kişisel suçlarından dolayı genel hükümlere göre yargılanabilmektedir. Öte yandan, uluslararası suçlar bakımından Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisi saklıdır (Kılıç, 2016: 283–285).

Türkiye’de, 2017 Anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu, görevle ilgili olup olmadığına bakılmaksızın genişletilmiş ve Yüce Divan yargılaması kapsamına alınmıştır. Ancak bu düzenlemenin pratikte uygulanabilirliğinin sınırlı olduğu yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Zira Cumhurbaşkanlığı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin aynı anda yapılması ve karşılıklı fesih yetkisinin varlığı, aynı siyasi çoğunluğa dayalı bir Meclisin Cumhurbaşkanını sorumluluk sürecine dahil etme konusunda isteksiz davranmasına yol açabilmektedir. Her ne kadar Yüce Divan’a sevk için gerekli oy oranı düşürülmüş olsa da, soruşturma açılmasına ilişkin süreç zorlaştırılmıştır. 1982 Anayasası’nda üçte bir çoğunluk yeterliyken, 2017 değişikliği ile bu eşik salt çoğunluk (301 milletvekili) olarak belirlenmiştir. Yüce Divan’a sevk için ise üçte iki çoğunluk (400 milletvekili) şartı korunmuştur. Bu durum, sürecin fiilen işletilmesini zorlaştırarak mekanizmanın etkisiz hale geldiği yönünde eleştirilmesine neden olmaktadır (Tanör & Yüzbaşıoğlu, 2002: 356).

Ayrıca değişiklikte birlikte Cumhurbaşkanının kişisel suçları da Yüce Divan yargılamasına tabi tutulmuştur. Bu düzenleme, “tabii hâkim” ve “kanun önünde eşitlik” ilkeleri bakımından eleştirilmekte, ceza kanunlarının mecburiliği ilkesini zayıflattığı ileri sürülmektedir. Normal bir kişi hakkında savcılık makamı doğrudan soruşturma başlatabilirken, Cumhurbaşkanı bakımından 301 milletvekilinin önerisi ve 400 milletvekilinin kabulü gerekmektedir. Bu durum, kişisel cezai sorumluluğun işletilmesini önemli ölçüde güçleştirmektedir (Gören, 2006: 269).

Seçimlerin paralel yürütülmesi ve karşılıklı fesih yetkisi, yürütme lehine denge-denetim mekanizmasını zayıflatan unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Anayasa’nın 105. maddesinin dördüncü fıkrasında, “hakkında soruşturma açılmasına karar verilen Cumhurbaşkanı seçimlerin yenilenmesine karar veremez” hükmü yer almaktadır. Bu düzenleme teorik açıdan önemli bir güvence olarak kabul edilmektedir (Gören, 2006: 269). Ancak yalnızca soruşturma öneresi verilmiş olup henüz resmi bir karar alınmamış aşamada Cumhurbaşkanının seçimleri yenileyip yenileyemeyeceği hususu anayasal olarak açık değildir. Bu boşluk, Cumhurbaşkanının siyasi konjonktürü dikkate alarak seçimleri yenileme yoluna gitmesine ve soruşturma sürecinden kaçınmasına imkân tanıyabilir.

MOĞOLİSTAN ANAYASALARINDA HÜKÜMET SİSTEMİ VE DEVLET BAŞKANININ SORUMLULUĞU

Moğol antik devletleri döneminde geleneksel hukukun egemen olması, devlet başkanının (Han) yetki ve sorumluluk sınırlarının belirlenmesini güçleştirmekte, bu durum ilgili hukuki norm ve ilişkileri araştırmacılar arasında tartışmalı bir konu haline getirmektedir. Bu nedenle, söz konusu çalışmada antik dönem devlet başkanlarının hukuki statülerinin ele alınması, bilimsel temellendirme, kaynak güvenilirliği ve araştırmanın önemi açısından yetersiz görülmüştür.

Bunun yerine, 1911 Milli Devrimi’nden itibaren Moğol devlet başkanının statüsü ve hukuki sorumluluğunun anayasalarda nasıl düzenlendiğinin incelenmesi, hem daha gerekçelendirilebilir bir yaklaşım sunmakta hem de modern devlet yapısının gelişimini nesnel bir biçimde ortaya koyma imkânı tanımaktadır. Bu doğrultuda, araştırmanın temel amacı bu alana odaklanacak şekilde belirlenmiştir.

Moğolistan Cumhuriyeti’nin 1992 tarihli yeni Anayasası’nın 30. maddesinin 1. fıkrasında “Moğolistan Cumhurbaşkanı, devletin başı ve Moğol halkının birliğinin temsilcisidir.” hükmü yer almaktadır. 31. maddenin 1. fıkrasında “Cumhurbaşkanlığı seçimi iki aşamadan oluşur.” Denilmekte, 31.2 fıkrasında “Devlet Büyük Huralı’nda (Parlamento) sandalyesi bulunan siyasi partiler, tek başlarına veya birlikte Cumhurbaşkanlığı için aday gösterirler.” düzenlemesine yer verilmektedir. 31.3 fıkrasında “İlk aşama seçimlerinde, Moğolistan’ın seçme hakkına sahip tüm vatandaşları genel, özgür ve doğrudan seçim esasına göre katılır ve Cumhurbaşkanı adayları için oylarını gizli olarak kullanırlar.” ifadesi yer almaktadır. 31.4 fıkrasında ise “Cumhurbaşkanlığı ilk aşama seçimlerine katılan toplam seçmenlerin çoğunluğunun oyunu alan aday, Devlet Büyük Huralı tarafından Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş sayılır ve yetkilerini tanıyan bir kanun çıkarılır.” denilerek Moğolistan Cumhurbaşkanı’na ilişkin hükümler ilk kez bu şekilde Anayasa’da düzenlenmiştir (Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992: 30, 31 дүгээр зүйл).

1992 Tarihli Anayasada Devlet Başkanının Sorumluluğu

Moğolistan’ın 1992 tarihli Anayasası ile kurulan parlamenter sistem çerçevesinde, Cumhurbaşkanının dokunulmazlığı ve sorumluluğu ayrı ayrı ele alınmıştır.

Moğolistan devlet başkanının dokunulmazlığı (immunity) hususunda, Moğolistan Anayasası’nın 36. maddesinin 1. fıkrasında yer alan “Cumhurbaşkanının kişiliği, konutu ve aracı dokunulmazdır” hükmü, devlet başkanının devletin özel koruması altında olmasının hukuki dayanağını oluşturmaktadır. Moğolistan Cumhurbaşkanı, devlet başkanlığı yetkilerini halk tarafından doğrudan seçim yoluyla alan en üst düzey devlet görevlisidir. Bu nedenle Cumhurbaşkanının yetkilerini her türlü baskı ve müdahaleden bağımsız bir şekilde kullanabilmesinin güvencesi Anayasa ile sağlanmıştır.

Anayasa’nın 36. maddesinin 1. fıkrasında belirtilen yukarıdaki üç temel unsur kapsamında Moğolistan Cumhurbaşkanının dokunulmazlığı ele alındığında:

Cumhurbaşkanının Kişisel Dokunulmazlığı

Cumhurbaşkanının fiziksel bütünlüğü ile manevi varlığının her türlü hukuka aykırı saldırı ve şiddete karşı özel olarak korunmasını öngören anayasal bir güvencedir. Daha açık bir ifadeyle bu ilke, görev süresi boyunca Cumhurbaşkanı hakkında cezai veya idari soruşturma yürütülemeyeceğini, gözaltına alınamayacağını, tutuklanamayacağını, üstünün aranmayacağını ve beden muayenesine tabi tutulamayacağını, dolayısıyla her türlü zorlayıcı tedbirin uygulanmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir.

Konut Dokunulmazlığı: Devlet başkanının yasal olarak zilyetliğinde bulunan veya ikamet ettiği konuta, ayrıca resmî çalışma mekânlarına hukuka aykırı şekilde girilmesi, buralarda arama yapılması veya her türlü müdahalede bulunulması yasaktır. Bu mekânlar devletin özel koruması altında olup, hukuken dokunulmazlık statüsüne sahiptir.

Araç Dokunulmazlığı: Devlet başkanının hukuken zilyetliğinde bulunan özel ve resmî taşıtların durdurulması, aranması, incelenmesi veya herhangi bir şekilde engellenmesi yasaktır. Bu düzenleme, devlet başkanının güvenliğini ve devlet faaliyetlerinin kesintisizliğini sağlamayı amaçlayan özel devlet korumasının ayrılmaz bir parçasıdır (Лүндэндорж, 2024: 607–608).

Bunun yanı sıra, Cumhurbaşkanının şahsı (ve kişiliği), konutu ve aracıyla ayrılmaz nitelikte olan haberleşme vasıtaları ile diğer belge ve eşyalar da dokunulmazlık kapsamında yer almakta ve devletin özel koruması altında bulunmaktadır.

Anayasa'nın 36. maddesinin 2. fıkrasında yer alan "Cumhurbaşkanının onuru ve dokunulmazlığı kanunla korunur." hükmü de bu kapsamda değerlendirilmelidir.

"Cumhurbaşkanının onuru" kavramı, bireysel onurdan ayrı düşünülemez, bireysel onurun devlet başkanlığı statüsüyle genişletilmesi suretiyle ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede Moğol halkı, devlet başkanını seçerken adayın hem bireysel onurunu hem de makamın onurunu koruyup temsil edebilecek yetkinliğe sahip olduğu inancına dayanmaktadır. Bu inanç, Cumhurbaşkanının icra ettiği yetkilerin temel dayanağını oluşturmaktadır.

Daha açık bir ifadeyle, ulusu içeride ve dışarıda temsil eden, devlet politikaları üzerinde etki sahibi olan devlet başkanı, ulusun simgesi ve temsilcisi sıfatıyla ulusal gururla doğrudan bağlantılı bir onura sahiptir. Bu bağlamda "Cumhurbaşkanının onuru", devlet başkanlığı yetkilerinden kaynaklanan ve halkın güven ile saygısını içeren, kanunla korunan bir değerdir. Dolayısıyla "Cumhurbaşkanının onuru ve dokunulmazlığı kanunla korunur" ifadesi, Cumhurbaşkanının onurunun, kişisel ve resmî dokunulmazlığının herhangi bir alt düzenleme ile değil, yalnızca halkın en üst temsil organı tarafından çıkarılan kanunla korunacağını anayasal güvence altına alındığını ifade etmektedir. Bu doğrultuda Devlet Büyük Huralı (Parlamento) 1993 yılında "Moğolistan Cumhurbaşkanı Hakkında Kanun"u kabul etmiştir (Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн тухай хууль, 1993).

Buradan hareketle, Moğolistan Cumhurbaşkanının dokunulmazlık kapsamının oldukça geniş olduğu söylenebilir. Nitekim Anayasa ve diğer kanunlar uyarınca Cumhurbaşkanının görev süresi boyunca cezai veya idari bir işleme tabi tutulması, tutuklanması, gözaltına alınması, üstünün aranması gibi her türlü cezai ve hukuki zorlayıcı tedbirin uygulanması mümkün değildir.

Cumhurbaşkanının Sorumluluğu (Accountability)

Yukarıda belirtildiği üzere, Cumhurbaşkanının görev süresi boyunca herhangi bir sorumluluğa tabi tutulması, tutuklanması, gözaltına alınması, üstünün aranması gibi cezai ve hukuki zorlayıcı tedbirlerin uygulanması mümkün değildir. Bu nedenle, Anayasa ve diğer kanunlar çerçevesinde Cumhurbaşkanına hangi gerekçelerle sorumluluk yüklenebileceği burada ele alınacaktır.

Moğolistan Cumhurbaşkanı Hakkında Kanun'un 7. maddesinin 2. fıkrasında, "Cumhurbaşkanının yeminini ihlal ettiği, Anayasa'yı, diğer kanunları veya Cumhurbaşkanlığı yetkilerini ihlal ettiği iddiası, Devlet Büyük Huralı (Parlamento) üye tam sayısının en az üçte biri tarafından resmî olarak ileri sürülürse, Anayasa'nın 35. maddesinin 2. fıkrası uyarınca Devlet Büyük Huralı tarafından görüşülür ve Cumhurbaşkanının görevden alınıp alınmayacağına karar verilir" hükmü yer almaktadır (Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн тухай хууль, 1993: 7 дугаар зүйл).

Devamında, Anayasa'nın 35. maddesinin 2. fıkrasında "Cumhurbaşkanı yeminini ihlal eder, Anayasa'yı veya yetkilerini ihlal ederse, Anayasa Mahkemesi'nin (Tsets) görüşü üzerine Devlet Büyük Huralı tarafından görüşülür ve oturuma katılan üyelerin çoğunluğuyla görevden alınır" denilerek nihai kararın Devlet Büyük Huralı tarafından verileceği hüküm altına alınmıştır.

Bu bağlamda Anayasa'nın 35. maddesinin 2. fıkrası, Cumhurbaşkanının görevden alınma mekanizmasını düzenlemekte ve son kararın Devlet Büyük Huralı tarafından verilmesini öngörmektedir. Bu durum, parlamenter denetimin ağırlıkta olduğu bir model olarak değerlendirilmekte olup, uluslararası literatürde "impeachment" sisteminin bir türü olarak kabul edilmektedir.

Söz konusu düzenleme uyarınca Cumhurbaşkanının görevden alınma süreci şu aşamalardan oluşmaktadır:

Sürecin Başlatılması Aşaması, Cumhurbaşkanının yeminini ihlal ettiği, Anayasa'yı, diğer kanunları veya yetkilerini ihlal ettiği iddiası, Devlet Büyük Huralı üye tam sayısının en az üçte biri tarafından resmî olarak ileri sürülür.

Anayasa Mahkemesi Aşaması: Moğolistan Anayasa Mahkemesi (Tsets), Anayasa'da öngörüldüğü üzere mevzuatın Anayasa'ya uygunluğunu doğrudan denetleyen, anayasal düzenin en üst yargısal denetimini sağlayan ve Anayasa ihlallerine ilişkin şikâyet ile başvuruları inceleyerek nihai karar veren bir yargı organıdır. Bu sıfatla, Moğolistan Cumhurbaşkanının göreve başlarken ettiği anayasal anda aykırı davranıp davranmadığı ile Anayasa'yı veya yetkilerini ihlal edip etmediği hususlarında inceleme yapma ve karar verme yetkisi kendisine Anayasa tarafından tanınmıştır (МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛЬ, 1992: 64-66 дугаар зүйл).

Nihai Karar Aşaması, Anayasa Mahkemesi'nin görüşü doğrultusunda konu yeniden Devlet Büyük Huralı'na sunulur. Devlet Büyük Huralı, oturuma katılan üyelerin çoğunluğuyla Cumhurbaşkanının görevden alınıp alınmayacağına karar verir. Bu nedenle nihai karar, siyasi temsil organı tarafından verilmektedir.

Karşılaştırmalı hukuk açısından bakıldığında, ABD, Türkiye ve Fransa'da nihai karar parlamento tarafından verilirken, Güney Kore ve Almanya'da bu yetki Anayasa Mahkemesi'ne aittir. Moğolistan ise "Anayasa Mahkemesi görüşü ve parlamento kararı" şeklinde karma bir modeli benimsemiştir (МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛЬ, 1992: 35 дугаар зүйл).

Moğolistan Cumhurbaşkanının Sorumluluk Türleri

Yukarıda belirtilen anayasal düzenlemelerden hareketle, Moğolistan Cumhurbaşkanının sorumluluğu siyasi ve hukuki olmak üzere iki temel başlık altında incelenebilir.

Siyasi sorumluluk

Anayasa'nın 35. maddesinin 1. fıkrasında "Cumhurbaşkanı, Devlet Büyük Huralı'na karşı sorumludur" hükmü yer almaktadır. Bu hüküm, Cumhurbaşkanının devlet başkanı sıfatıyla Devlet Büyük Huralı'na karşı faaliyetlerini rapor etme ve sorumluluk taşıma yükümlülüğünü ifade etmektedir. Ancak bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi halinde ne tür bir sorumluluk doğacağına ilişkin ayrıntılı usul, sonuç ve yaptırım sistemi Anayasa'da açıkça düzenlenmemiştir. Bu nedenle Cumhurbaşkanının sorumluluk mekanizmasının ağırlıklı olarak siyasi nitelik taşıdığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle, Devlet Büyük Huralı'na karşı hesap verme yükümlülüğünün yerine getirilmemesi durumunda doğrudan hukuki yaptırımlar (ceza, para cezası) uygulanmamakta, bunun yerine siyasi baskı oluşturulması, kamuoyunun güveninin kaybedilmesi ve Devlet Büyük Huralı üyelerinin girişimiyle görevden alma sürecinin başlatılması gibi yollarla Cumhurbaşkanının faaliyetlerinin denetlenmesi ve dengelenmesi amaçlanmaktadır.

Bir diğer siyasi denetim aracı ise Anayasa'nın 33. maddesinin 33.1.1. fıkrasında düzenlenmiştir. Buna göre Cumhurbaşkanı, "Devlet Büyük Huralı tarafından kabul edilen kanun ve diğer kararlara bütünüyle veya kısmen veto koyabilir. Cumhurbaşkanının koyduğu veto Devlet Büyük Huralı'da görüşülür ve toplantıya katılan üyelerin üçte ikisi tarafından kabul edilmezse, söz konusu kanun veya karar yürürlükte kalır." Bu düzenlemeden anlaşılacağı üzere, Cumhurbaşkanının vetosu Devlet Büyük Huralı üyelerinin üçte ikisi tarafından kabul edilmediği takdirde geçersiz hale gelmektedir. Bu durum da bir tür siyasi denetim mekanizması oluşturmaktadır. Zira Cumhurbaşkanının veto yetkisini kullanması, hukuki bir yaptırım uygulamak değil, siyasi görüşünü ve tutumunu ortaya koymak anlamına gelmektedir (МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛЬ, 1992: 64, 66 дугаар зүйл).

Hukuki sorumluluk

Yukarıda da belirtildiği üzere, devlet başkanının hukuki sorumluluğu Anayasa'nın 35. maddesinin 2. fıkrasında "Cumhurbaşkanı yeminini ihlal eder, Anayasa'yı veya Cumhurbaşkanlığı yetkilerini ihlal ederse görevden alınır" şeklinde düzenlenmiştir. Bu kapsamda:

Yemin ihlali: Cumhurbaşkanının göreve başlarken ettiği yeminde üstlendiği yükümlülükleri yerine getirmemesi durumunu ifade eder. Yemin ihlalinin bulunup bulunmadığı, Devlet Büyük Huralı üyelerinin en az üçte birinin önerisi üzerine Anayasa Mahkemesi tarafından tespit edilir.

Anayasa ihlali: Devlet Büyük Huralı üyelerinin en az üçte birinin önerisi üzerine Anayasa Mahkemesi (Tsets), Cumhurbaşkanının Anayasa'yı ihlal edip etmediğine ilişkin bir değerlendirme yapar. Burada ihlalin kasıtlı veya kasıtsız olduğuna dair bir ayırım yapılmamış olması dikkat çekicidir. Bu genel düzenleme, görevden alma mekanizmasını esnek kılmakla birlikte, aynı zamanda siyasi amaçlarla kullanılma ihtimalini de beraberinde getirmektedir.

Yetki ihlali: Cumhurbaşkanı'nın kanunla kendisine verilmemiş bir yetkiyi kullanması veya sahip olduğu yetkileri kötüye kullanması durumunda, bu husus Anayasa Mahkemesi tarafından tespit edilir. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin "yetki ihlali vardır" yönündeki tespiti tek başına sorumluluk doğurmaz.

Zira Anayasa'nın 35. maddesinin 2. fıkrasına göre Devlet Büyük Huralı, Anayasa Mahkemesi'nin görüşünü esas alarak konuyu görüşür ve toplantıya katılan üyelerin çoğunluğunun oyuyla Cumhurbaşkanı'nın görevden alınıp alınmayacağına karar verir. Başka bir ifadeyle, Anayasa Mahkemesi ihlali tespit etmiş olsa dahi, Devlet Büyük Huralı bu konuda siyasi bir değerlendirme yaparak kabul edip etmeme yetkisine sahiptir. Eğer Devlet Büyük Huralı, Cumhurbaşkanı'nın fiilini "kusur teşkil etmeyen" veya "görevden alınmayı gerektirmeyen" nitelikte değerlendirirse, Cumhurbaşkanı'na herhangi bir sorumluluk yüklenmez (Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992: 35 дугаар зүйл).

Cezai sorumluluk

Yukarıdaki düzenlemelerden anlaşılacağı üzere, 1992 Anayasası ve ilgili diğer kanunlar uyarınca Moğolistan Cumhurbaşkanı'na gerek şahsi suçlar gerekse görevle bağlantılı suçlar bakımından doğrudan cezai sorumluluk yüklenmesi mümkün değildir. Cumhurbaşkanı'nın cezai sorumluluğa tabi tutulabilmesi, öncelikle görevinden alınmış olması şartına bağlıdır. Görevden alındıktan sonra ise Cumhurbaşkanı, sıradan bir vatandaş statüsüne geçerek cezai soruşturmaya tabi tutulabilir ve yargılanabilir.

Bu nedenle, Moğolistan Cumhurbaşkanı suç işlemiş olsa dahi doğrudan cezai sorumluluktan muaf görünmektedir. Ancak bu durum "mutlak sorumsuzluk" (absolute immunity) olarak değil, "göreve bağlı dokunulmazlık" (official immunity) ya da "ertelenmiş sorumluluk" (deferred accountability) olarak değerlendirilmelidir. Başka bir ifadeyle, Cumhurbaşkanı'nın dokunulmazlığı geçici nitelikte olup, sorumluluğun ertelenmesi anlamına gelmektedir ve bu düzenleme devletin istikrarını sağlamak amacıyla Anayasa'da öngörülmüştür.

Moğolistan Devlet Başkanı'nın Cezai Sorumluluğa Tâbi Olduğu Örnek

Moğolistan'ın yeni anayasal düzeni tarihinde, devlet başkanının görevde bulunduğu süre içerisinde cezai sorumluluğa tâbi tutulduğu herhangi bir örnek bulunmamaktadır. Bu durum, Anayasa'nın 36. maddesinde düzenlenen dokunulmazlık (immunity) güvencesi ile belirli ölçüde bağlantılıdır. Ancak görev süresi sona erdikten sonra cezai sorumluluk yüklenen bir örnek mevcuttur. Bu örnek, Moğolistan'ın 3. Cumhurbaşkanı Nambaryn Enkhbayar davasıdır.

Nambaryn Enkhbayar, 2005–2009 yılları arasında Moğolistan Cumhurbaşkanı olarak görev yapmış, 2009 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçiminde ikinci kez Moğolistan Halk Devrimci Partisi (MHDP) tarafından aday gösterilmiş ancak seçimleri çok az bir oy farkıyla kaybetmiştir. Bunun ardından hakkında ceza soruşturması başlatılmış, 2012 yılının Nisan ayında Yolsuzlukla Mücadele Kurumu (IAAC) tarafından yürütülen soruşturmaya engel olduğu iddiasıyla, zor kullanılarak evine operasyon düzenlenmiş ve kamuoyunda geniş yankı uyandıracak şekilde gözaltına alınmıştır.

Hukuki süreç bakımından, görev süresinin sona ermesinden yaklaşık üç yıl sonra, 2012 yılının Nisan ayında Yolsuzlukla Mücadele Kurumu (IAAC) tarafından tutuklanmıştır. Bu olay, Moğolistan'da eski bir Cumhurbaşkanı hakkında ceza davası açılan ilk örnek olarak tarihe geçmiştir.

Mahkûmiyet bakımından mahkeme, sanığı Ceza Kanunu'nun 263.2. maddesi (kamu görevlisinin yetki ve görevini kötüye kullanması) ve 150.3. maddesi (başkasına ait malvarlığını zimmetine geçirme) kapsamında suçlu bulmuştur. Dava konusu olaylar, "Örgöö" otelinin özelleştirilmesinin hukuka aykırı şekilde gerçekleştirilerek devlete büyük zarar verilmesi, "Ulaanbaatar Times" gazetesine ait matbaa binasının düşük değer üzerinden özelleştirilip aile bağlantılı kişilere devredilmesi ve yardım yoluyla gelen televizyon ekipmanlarının kişisel çıkar amacıyla kullanılarak kendi TV-9 televizyonunu kurduğu gibi iddiaları kapsamaktadır (Нарангэрэл, 2012).

Sükhbaatar İlçesi Ceza Mahkemesi'nin 2 Ağustos 2012 tarihli ve 326 sayılı mahkûmiyet kararıyla Nambaryn Enkhbayar, 7 yıl hapis cezasına ve malvarlığının müsaderesine mahkûm edilmiştir. Yüksek Mahkeme Ceza Dairesi'nin 7 Aralık 2012 tarihli ve 775 sayılı kararıyla, Ceza Kanunu'nun 150. maddesi uyarınca ceza 2 yıl 6 aya indirilmiştir (Сүхбаатар дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх, 2012.08.02; Улсын Дээд шүүхийн хяналтын шатны Эрүүгийн хэргийн шүүх хуралдаан, 2012.12.07).

Daha sonra, 1 Ağustos 2013 tarihli Cumhurbaşkanlığı kararıyla, Cumhurbaşkanı Ts. Elbegdorj tarafından Nambaryn Enkhbayar affedilmiş ve cezası kaldırılmıştır (BBC, 2012).

Buradan bakıldığında, Moğolistan'ın eski Cumhurbaşkanı Enkhbayar, "hiçbir şekilde sorumluluğa tabi tutulmayan bir devlet başkanı" değil, aksine "görev süresi sona erdikten sonra sorumluluk doğabileceğine dair bir örnek" olarak değerlendirilebilecek somut bir vakadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Moğolistan'ın mevcut 1992 Anayasası'nda 2000 ve 2019 yıllarında anayasal değişiklikler yapılmış olsa da, bu düzenlemelerde Cumhurbaşkanının yetkileri, dokunulmazlığı ve sorumluluğuna ilişkin konulara yeterince yer verilmemiş veya ilgili hükümler esaslı şekilde değiştirilmemiştir. Moğolistan'ın mevcut anayasal sisteminde Cumhurbaşkanının dokunulmazlığı oldukça geniş bir kapsama sahiptir. Cumhurbaşkanının görev süresi boyunca cezai kovuşturmayaya tabi tutulamaması, belirli ölçüde bir “ertelenmiş cezai sorumluluk modeli” ortaya çıkarmaktadır. Ancak bu durum, hukukun üstünlüğü ilkesinin etkin biçimde uygulanması bakımından bazı tartışmaları da beraberinde getirmektedir.

Bu bağlamda, “devlet başkanının da hukuka bağlı olması” yönündeki temel demokratik ilkenin anayasal sistemde daha açık şekilde güçlendirilmesi gerekmektedir. Güney Kore'nin 2017–2025 uygulamaları ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'ndaki düzenlemeler dikkate alınarak, Moğolistan Anayasası'nda Cumhurbaşkanının dokunulmazlığına ilişkin hükümlerin belirli ağır suçlar bakımından yeniden düzenlenmesi uygun olacaktır. Özellikle “vatana ihanet”, “ayaklanma çıkarma” ve “anayasal düzene karşı ağır ihlaller” gibi suçlarda dokunulmazlığın otomatik olarak askıya alınmasını öngören bir model değerlendirilebilir.

Bunun yanı sıra, belirli devlet suçlarında azil (impeachment) süreci tamamlanmadan doğrudan cezai yargılamaya başlanabilmesine imkân tanıyan düzenlemelerin sisteme eklenmesi, anayasal denetimin etkinliğini artıracaktır. Bu sayede, devlet başkanı belirli durumlarda anayasal koruma alanının dışında değerlendirilebilecek ve demokratik denetim mekanizması daha hızlı işleyebilecektir.

Ayrıca Türkiye'nin 2017 anayasa değişikliği modeli esas alınarak, Cumhurbaşkanının diğer suçları bakımından kademeli bir cezai sorumluluk sistemi oluşturulabilir. Bu çerçevede, soruşturma açılmasına ilişkin teklifin Parlamento üye tam sayısının salt çoğunluğu ile verilmesi, soruşturma açılmasının üye tam sayısının beşte üç çoğunluğu ile kabul edilmesi ve dosyanın Anayasa Mahkemesi'ne sevk edilmesinin ise üye tam sayısının üçte iki çoğunluğuna bağlanması, makamın siyasi saiklerle kötüye kullanılmasını engelleyecek yüksek bir eşik oluşturacaktır.

Bu sistem, Cumhurbaşkanının mahkûmiyet halinde görevden düşmesini otomatik hale getirerek sorumluluğun sadece görev süresi sonrasına bırakılmasını önleyebilir. Böyle bir reformun Moğolistan'da hukukun üstünlüğünü güçlendireceği, siyasi istismar riskini azaltacağı ve uzun vadede anayasal istikrarı destekleyeceği değerlendirilmektedir.

Geçmişte “Devlet Başkanı dokunulmazdır” anlayışı hâkimken, günümüzde “Hiç kimse hukuktan üstün değildir” ilkesi modern anayasal demokrasilerin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle Moğolistan'da devlet başkanının dokunulmazlığı ve cezai sorumluluğu konusunun ihmal edilmesi, hukuk devleti ilkesini zayıflatma riski taşımaktadır. Bu alanda özellikle Güney Kore örneği gibi karşılaştırmalı anayasal deneyimlerden yararlanılması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Abdulahkimoğulları, E. (2008). Bir yasama bağışıklığı türü olarak Türkiye'de yasama dokunulmazlığı. Ankara: Gazi Kitabevi, s. 11–12.

Adalet Bakanlığı. (2011). *Avrupa Birliği üyesi bazı ülkelerin anayasaları: Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Hollanda, Polonya, Portekiz, İspanya*. Türkiye Büyük Millet Meclisi Açık Erişim Arşivi. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/887fd8aa-210e-432b-ba78-6b88ce67fc88>

Akyüz, E. (2024). *Kuvvetler ayrılığı bağlamında devlet başkanının sorumluluğu* (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.

Akbulak, Y. (2024). Ceza sorumluluğu. *Legal Yayıncılık*. <https://legal.com.tr/blog/ekonomi/ceza-sorumlulugu>

Akkaş, A. H. (2020). Cumhurbaşkanı yardımcılarının ve bakanların cezai sorumluluğu. *Ceza Hukuku Dergisi*, 15(42), 156.

Anayasa Mahkemesi. (1982). Yüce Divan Kararı, 1981/2 E., 1982/1 K. https://www.anayasa.gov.tr/media/5698/e19812_k19821.pdf

Anayurt, Ö. (2017). *Hukuka giriş ve hukukun temel kavramları*. Seçkin Yayıncılık.

Armağan, S. (1978). *1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu*. Fakülteler Matbaası.

Arsel, İ. (1951). İngiliz tarihinde: Menşei ve tarihçesi bakımından vekillerin siyasi mesuliyetleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1–2), 397–411.

Aykanat, T. (2019). *Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde Cumhurbaşkanının sorumluluğu*. Adalet Yayınevi.

- Baysal, B. (2022). Sorumluluk (Hukuk). *TÜBİTAK Ansiklopedi*.
https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/sorumluluk_hukuk
- BBC. (2012). Mongolia ex-president Nambar Enkhbayar jailed. <https://www.bbc.com/news/world-asia-19107293>
- Bilge, N. (1956). *Bakanların görev ve sorumluları*. Yeni Desen Matbaası.
- Bilik, E. (1951). İngiltere’de 18 ve 19 uncu yüzyıllarda parlamento hükümeti ve anayasa ıslahatı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1–2), 439–453.
- Bolat, M. E. (2022a). *Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yürütme organı ve devlet başkanının sorumluluğu: Karşılaştırmalı bir inceleme* (Doktora tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Broom, H. (1874). *A selection of legal maxims*. T. & J. W. Johnson.
- Çakmaz, E. (2018). Güncel Anayasal Gelişmeler Bağlamında Türkiye’de Cumhurbaşkanı’nın Tarafsızlığı (Yayımlanmamış doktora tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, s. 119.
- Clinton v. Jones, 520 U.S. 681 (1997). <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/520/681/>
- Constitution of France. (1958, October 4). *Constitution du 4 octobre 1958* (modifiée par la Loi constitutionnelle n°2007-238 du 23 février 2007), Articles 67–68. Legifrance. <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000571356/>
- Constitutional Court of Korea. (2025, April 4). *Case on impeachment trial of President (Yoon Suk-yeol) [2024Hun-Na8]*. Constitutional Court of Korea. <https://english.court.go.kr/site/eng/decisions/caserearch/caseSearch.do>
- Cornell Law School. (2021). Responsible. *Wex Legal Encyclopedia*. <https://www.law.cornell.edu/wex/responsible>
- Durkal, M. E. (2019). İdarenin sorumluluğunun ortaya çıkışı ve temeli. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(1), 160–161.
- Dülger, R. İ. (2017). *Parlamenter sistemde devlet başkanının cezai mesuliyeti* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi.
- Ekinci, A. (2020). *Yükselen bir hükümet sistemi tercihi olarak tek başlı karma hükümet sistemleri*. Yetkin Yayınları.
- Elliott, M., & Thomas, R. (2020). *Public law* (4th ed.). Oxford University Press.
- Eren, F. (2011). *Borçlar hukuku genel hükümler*. Beta Yayıncılık.
- Ertaş, T. (2022). Amerikan siyasi tarihinde başkanların impeachment usulü ile suçlandırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XII(1), 47–48.
- Evik, V. S. (2004). Ceza ve ceza yargılaması hukuku bağlamında adil yargılanma hakkı. In K. İçel & Y. Ünver (Eds.), *Adil yargılanma hakkı ve ceza hukuku* (pp. 283–308). Seçkin.
- Gicquel, J. (2020). *Droit constitutionnel et institutions politiques* (34e éd.). Paris.
- Gören, Z. (2006). *Anayasa hukuku*. Seçkin Yayıncılık.
- Gözler, K. (2013). *Anayasa hukukunun genel esasları (ders kitabı)* (4. baskı). Bursa.
- Gözler, K. (2019). *Türk Anayasa Hukuku*, 3. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Gülfidan, O. S. (2010). Cumhurbaşkanı’nın cezai sorumluluğu (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul.
- Güriz, A. (1955). İngiltere’de icra vekillerinin mesuliyeti. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(3–4), 139–155.
- Houillon, P. (2006). Rapport fait au nom de la commission des lois constitutionnelles... *Assemblée Nationale*. <https://www.assemblee-nationale.fr/12/pdf/rapports/r3537.pdf>
- Kılıç, A. (2016). Siyasi sorumluluk kurumunun hükümet sistemleri açısından değerlendirilmesi. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 8, 269–299.
- Keskinsoy, Ö. (2012). *Cumhurbaşkanının sorumluluğu*. Savaş Yayınevi.
- Lauvaux, P. (2004). *Les grandes démocraties contemporaines* (3e éd.). PUF.
- Miş, N., Aslan, A., & Ayvaz, M. E. (2016). *Dünyada başkanlık sistemi uygulamaları* (2nd ed.). SETA.
- Munro, A. (2026). Park Geun-Hye president of South Korea. *Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Park-Geun-Hye>

- Oğuzman, K. M., & Öz, M. T. (2014). *Borçlar hukuku genel hükümler I* (12th ed.). Vedat Kitapçılık.
- Özer, Y. Z. (1939). *Mukayeseli hukuku esasiye dersleri*. Recep Ulusoglu Basimevi.
- Özbudun, E. (2019). *Anayasalcılık ve demokrasi*. Yetkin Yayınları.
- Oxford Reference. (2011). <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095926479>
- Şahin, A. O. (1999). *Başbakanların ve bakanların cezai sorumlulukları*. Palme Yayıncılık.
- Ségur, P. (1998). *La responsabilité politique*. PUF.
- Soysal, M. (2017). *Türkiye’de iktidarın yetkilerinin sınırlandırılması*. Doktora tezi.
- Taşdöğen, S. (2015). *Türk anayasa hukukunda karşı-imza kuralı* (Yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Taşdöğen, S. (2019). Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu. *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(Özel sayı), 1293–1324.
- Tanör, B., & Yüzbaşıoğlu, N. (2002). *1982 Anayasasına göre Türk anayasa hukuku* (3rd ed.). Yapı Kredi Yayınları.
- Tadros, V. (2007). *Criminal responsibility*. Oxford University Press.
- Teziç, E. (2007). *Anayasa hukuku* (12th ed.). Beta.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). Madde 38. <https://www.mevzuat.gov.tr>
- Türk Dil Kurumu. (2025). *Genel Türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr>
- U.S. Constitutional Convention. (1787). *Adoption of the Constitution of the United States at Philadelphia*. <https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm>
- Uzun, A. (2008, Mayıs). 1982 Anayasasında Cumhurbaşkanının sorumsuzluk halleri. *Mevzuat Dergisi*, 11(125). <https://www.mevzuatdergisi.com/2008/05a/01.htm>
- Монгол улсын Үндсэн хууль, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=367>
- Монгол улсын Ерөнхийлөгчийн тухай хууль, (1993). <https://legalinfo.mn/mn/detail/338>
- Монгол улсын Эрүүгийн хууль, (2015). <https://legalinfo.mn/mn/detail/11634>
- Нарангэрэл.С (2012). *Зохиомол хэрэг буюу Н. Энхбаярын өмгөөлөгчийн тэмдэглэл*. Улаанбаатар.
- Лүндэндорж, Н. (2024). *Монгол Улсын Үндсэн хууль: Шинжлэх ухааны тайлбар*. Улаанбаатар.
- Лүндэндорж.Н. (2020). *Төрийн онол, Нэмж засварласан 4 дэх хэвлэл*. Улаабаатар.
- Сүхбаатар дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн (2012). 326 дугаар шийтгэх тогтоол.
- Улсын Дээд шүүхийн хяналтын шатны Эрүүгийн хэргийн шүүх хуралдааны (2012). 775 дугаар тогтоол.